

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
Факультет національної безпеки, права та міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин і політичного менеджменту**

**Похильченко Єлизавета Петрівна
(студентка групи МВ-1)**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**«ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ В СУЧАСНИХ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ»**

(представлена на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»
галузі знань 29 «Міжнародні відносини»
спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»)

Допускається до захисту
протокол № _____
від _____
в.о. завідувача кафедри
міжнародних відносин
і політичного
менеджменту
д.е.н., доц.
Ірина ГРАБЧУК

(підпис)

Науковий керівник
д.іст.н., проф. Андрій ШЕВЧУК

(підпис)

Рецензент
PhD Войтюк О.С.

(підпис)

**Житомир
2025**

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1 Теоретичні основи дослідження інформаційних війн.....	7
1.1. Поняття інформаційної війни: сутність та особливості.....	7
1.2. Історичний розвиток загроз інформаційного впливу в міжнародних відносинах.....	15
Розділ 2 Інформаційні війни в сучасному глобалізованому світі.....	27
2.1. Напрямки ведення сучасних інформаційних війн у глобалізованому світі.....	27
2.2. Вплив інформаційних війн: позитивні результати та деструктивні наслідки.....	37
2.3. Інформаційна безпека в системі міжнародного права: виклики та ініціативи	45
Розділ 3 Соціальні мережі як інструмент поширення дезінформації.....	59
3.1. Шляхи поширення дезінформації через соціальні мережі.....	59
3.2. Протидія дезінформації.....	71
Висновки та пропозиції.....	77
Список використаних джерел.....	83

ВСТУП

Актуальність теми. Міжнародні відносини зазнали фундаментальних змін у своїй структурі та динаміці протягом останніх десятиліть. Винахід ядерної зброї в середині XX століття створив стратегічний парадокс: безпосередні військові зіткнення між провідними світовими державами стали непрактичними через катастрофічні наслідки. Паралельно з цим, інтенсивний розвиток інформаційних технологій та перехід до постіндустріальної економічної моделі наприкінці XX – на початку XXI століття зумовили переміщення центру ваги міждержавного протистояння у медіапростір, де головною метою стала маніпуляція громадською думкою населення країни-опонента для дестабілізації її внутрішнього стану та реалізації власних стратегічних цілей.

Дослідження інформаційного протистояння набуває особливої значущості з кількох причин. По-перше, методологія та інструментарій інформаційного впливу на суспільство демонструють надзвичайну динаміку розвитку, що потребує постійного критичного аналізу та концептуального осмислення. По-друге, сучасна геополітична конфігурація, що характеризується неможливістю прямого військового протистояння між провідними державами, стимулює активне залучення зацікавлених суб'єктів до інформаційного протиборства.

Інформаційні війни поступово трансформуються у ключовий компонент гібридного протистояння, що використовується для досягнення широкого спектру політичних цілей: від підриву суспільної стабільності та ерозії довіри до державних інституцій до комплексної маніпуляції громадською думкою. Глибинне розуміння архітектури та механізмів функціонування цих процесів є необхідною передумовою для розробки ефективних стратегій нейтралізації та захисту від деструктивних впливів. Наслідки інформаційних війн виходять далеко за межі внутрішньополітичних систем окремих держав, суттєво впливаючи на архітектуру міжнародної безпеки та глобальну стабільність.

Вони потенційно здатні активізувати міждержавні конфлікти, загострювати дипломатичні відносини та підривати основи міжнародного правопорядку.

Стрімкий розвиток цифрових технологій суттєво розширює інструментарій ведення інформаційних війн, актуалізуючи питання кібербезпеки та захисту інформаційних систем від різноманітних форм цифрового втручання. Відповідно, дослідження феномену інформаційних війн стає критично важливим для формування комплексних стратегій захисту від цих загроз у сучасному цифровому середовищі. Системний аналіз та всебічне розуміння ситуації дозволять розробити ефективні заходи захисту національного інформаційного простору від зовнішнього втручання, мінімізуючи потенційні загрози у цій сфері.

Питанню визначення сутності інформаційних війн та аналізу їх історичного розвитку присвятили свої праці В. Антонюк [1], О. Близняк [4], В. Вишнівський [9], Ю. Горбань [12], Б. Калініченко [29], О. Мацегора [47], В. Погрібна [55], Г. Почепцов [59; 60], А. Стадник [73], В. Таркін [77; 78; 79], П. Шпиґа [87] та інші. Дослідженням гібридних війн сьогодення займаються В. Горбулін [13], Давикоза, О. Кушнір [43], О. Кучеренко, О. Лазоренко, Ю. Радковець та інші. Однак проблема пошуку альтернативних шляхів боротьби з інформаційною агресією досі залишається відкритою і потребує подальших наукових досліджень.

Метою кваліфікаційної бакалаврської роботи є комплексне дослідження феномену інформаційних війн у контексті сучасних міжнародних відносин, аналіз їхніх основних стратегій, інструментів, наслідків, а також ролі соціальних мереж у поширенні дезінформації, з метою виявлення ефективних підходів до забезпечення інформаційної безпеки на національному та міжнародному рівнях.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

- розкрити теоретичні основи поняття «інформаційна війна», її сутність та особливості в контексті міжнародних відносин;

- дослідити історичний розвиток загроз інформаційного впливу в міжнародних відносинах;
- визначити та охарактеризувати напрямки ведення сучасних інформаційних війн;
- оцінити позитивні результати та деструктивні наслідки інформаційних війн для міжнародної системи;
- проаналізувати стан інформаційної безпеки в системі міжнародного права та відповідні виклики й ініціативи;
- дослідити шляхи поширення дезінформації через соціальні мережі;
- проаналізувати сучасні технології та підходи до протидії дезінформації.

Об’єкт дослідження – інформаційні війни як явище в сучасних міжнародних відносинах.

Предмет дослідження – механізми, інструменти та наслідки ведення інформаційних війн у контексті міжнародних відносин, з особливим фокусом на роль соціальних мереж у поширенні дезінформації та методи протидії інформаційним загрозам.

У процесі підготовки бакалаврської кваліфікаційної роботи на тему було використано низку наукових **методів**, зокрема термінологічний метод – для уточнення й визначення ключових понять, таких як «міжнародні відносини», «інформаційна війна», «гібридна війна»; метод спостереження – для вивчення історичних передумов і трансформації воєн у різних країнах; методи аналізу та синтезу – з метою розкриття причин, чинників і характеру виникнення інформаційних війн; структурно-функціональний метод – для дослідження основних напрямів протидії інформаційним війнам у контексті сучасних міжнародних відносин; а також метод узагальнення – для формулювання висновків та підсумкових положень дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в комплексному дослідженні сутності інформаційних війн у контексті глобалізаційних

процесів та виявленні нових тенденцій у застосуванні інформаційних стратегій впливу на міжнародні відносини. У роботі особливу увагу приділено ролі соціальних мереж, традиційних та цифрових медіа як засобів формування громадської думки і каналів інформаційного впливу, що використовуються для досягнення стратегічних і політичних цілей. Новизна також полягає в акцентуванні значущості розвитку критичного мислення та медіаосвіти як ключових чинників забезпечення інформаційної безпеки суспільства та ефективної протидії інформаційним маніпуляціям.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання матеріалів дослідження в навчальному процесі закладів вищої освіти під час викладання дисциплін, пов'язаних з міжнародними відносинами, інформаційною безпекою, політологією та медіаграмотністю. Окрім того, результати роботи можуть слугувати основою для підготовки студентських наукових досліджень, курсових і дипломних проєктів, а також бути корисними під час проходження фахової практики.

Апробація результатів роботи. Основоположні результати, зазначені в кваліфікаційній роботі, були представлені тезами доповіді на Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Держава XXI століття: погляд молоді» (м. Житомир, 20 травня 2025 року) за темою: «Поняття інформаційної війни: сутність та особливості».

Структура та обсяг роботи зумовлені метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, а також списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 92 сторінки. Список використаних літературних джерел налічує 99 найменувань.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН

1.1. Поняття інформаційної війни: сутність та особливості

Міжнародні відносини являють собою систему економічних, політичних, соціальних, дипломатичних, гуманітарних і правових зв'язків між державами. Сучасна архітектура міжнародних відносин перебуває у фазі трансформації, де класичні механізми, засновані на застосуванні сили, конфліктах між національними державами та балансі потужностей, взаємодіють із новими факторами, що лише формуються.

До середини XIX століття міжнародні відносини мали переважно локальний або регіональний характер. Після цього вони почали набувати глобального виміру, що було зумовлено завершенням процесу формування єдиного світового простору, зокрема через створення світового господарства. Починаючи з Вестфальського миру, який став основою міжнародної системи на майже 350 років, на арену світової політики вийшли нові суб'єкти та глобальні тенденції. Серед них – діяльність міжнародних організацій, розвиток глобальної комунікаційної інфраструктури, економічна взаємозалежність країн, зміна ролі воєнного чинника, зростання впливу масової культури, взаємозв'язок внутрішньої політики з міжнародними процесами, хвилі глобальної демократизації – усе це трансформує сучасні міжнародні відносини [8].

На межі XX та XXI століть у світі відбулася стрімка комп'ютеризація, що супроводжувалась активним впровадженням новітніх технологій у різні сфери життєдіяльності. Для держав, які прагнуть утвердитися як впливові актори на міжнародній арені, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій стає одним із пріоритетів. Водночас, попри значні переваги науково-технічного прогресу, з'являються нові загрози для національної та глобальної безпеки [8].

Коли мова заходить про війну, зазвичай на думку спадають образи, пов'язані зі зброєю, насильством і відкритим протистоянням. Традиційно війна трактується як «збройний конфлікт між політичними утвореннями, який супроводжується бойовими діями. На відміну від неї, інформаційна війна не передбачає безпосереднього використання фізичної зброї, однак також передбачає форму протистояння, що реалізується через інформаційні технології» [57, с. 226].

Термін «інформаційна війна» вперше з'явився у середині 1970-х років ХХ століття. Західні дослідники вважають автором цього поняття фізика Томаса Рона, який у 1976 році, в розпал «холодної війни», у своєму звіті «Системи зброї та інформаційна війна» підкреслив, що інформація є найвразливішою складовою системи національної оборони та збройних сил. Саме він запропонував розглядати інформацію як один із ключових елементів сучасних збройних протистоянь.

На офіційному рівні термін «інформаційна війна» був закріплений у документах Міністерства оборони США лише у 1992 році – його вперше використали в директиві № 3600 від 21 грудня того ж року. Подальшого розвитку концепція набула у жовтні 1998 року, коли було прийнято «Об'єднану доктрину інформаційних операцій», яка дала чітке визначення цього явища [55].

Згідно з цією доктриною, інформаційна війна розглядалася як «сукупність інформаційних операцій, спрямованих на систематичний вплив на державне і військове управління противника та його військово-політичне керівництво». Основною метою такого впливу є формування у мирний час рішень, вигідних для ініціатора інформаційного впливу, а під час конфлікту – повна дезорганізація та параліч інфраструктури управління супротивної сторони.

У монографії «Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс» під редакцією В.А. Кротюка представлено науково-методологічні підходи до аналізу феномена сучасних воєн, а також авторське бачення цієї

проблематики з позицій філософії, політології, психології та права. Особливу увагу приділено сутності воєн інформаційної епохи, їх стратегічним підходам та технологічним аспектам. Окремо висвітлюються питання протидії, зокрема методам інформаційно-психологічного впливу [10, с. 9].

Таким чином, інформаційна війна стала розглядатися як багаторівнева стратегія, здатна впливати на процес ухвалення рішень ще до початку активних бойових дій, а в разі ескалації конфлікту – виводити з ладу критичні системи управління противника.

Поняття «інформаційна війна» часто ототожнюється з такими термінами, як «психологічний вплив», «маніпуляція свідомістю», «інформаційна перевага». Як і будь-яке інше протистояння, вона має власні методи і засоби ведення.

Хоча сам термін виник задовго до сучасності, його широке поширення в медіапросторі відбулося порівняно нещодавно. У різних джерелах дедалі частіше йдеться про появу новітніх типів конфліктів, які поступово витісняють традиційні збройні зіткнення між арміями супротивників.

Тож інформаційна війна визначається як «форма конфлікту між сторонами, в межах якого здійснюється активний інформаційний вплив на інформаційні ресурси супротивника з метою досягнення переваги у матеріальній або інтелектуальній площині» [57, с. 230]. У науковій літературі трапляються різноманітні інтерпретації цього поняття, засновані на таких термінах, як «інформаційна зброя», «пропаганда», «інформаційна дія» та «інформаційна агресія».

Інформаційні війни дедалі частіше розглядаються як ключовий елемент гібридних конфліктів, у межах яких використовуються не лише військові, а й політичні, економічні, культурні та медійні засоби тиску. Важливу роль у цьому процесі відіграють цифрові технології, зокрема соціальні мережі, платформи масової комунікації, «ботоферми» та алгоритми штучного інтелекту, які використовуються для поширення дезінформації, створення фейків та формування бажаних емоційно-психологічних настроїв у

суспільстві. Таким чином, сучасна інформаційна війна є багатовимірним явищем, яке поєднує елементи кібербезпеки, пропагандистського впливу, психологічної боротьби та маніпулятивних стратегій у глобальному комунікаційному середовищі.

У дослідженні А.Г. Стадника «Інформаційна війна як комунікативна технологія впливу на масову свідомість та громадську думку» інформаційна війна розглядається не як додатковий інструмент до традиційної війни, а як самостійний механізм впливу на суспільні настрої та громадську думку. Автор детально аналізує чотири ключові чинники, що визначають результативність інформаційного впливу: суб'єкти, які здійснюють інформаційні атаки на свідомість населення; засоби інформаційної боротьби; зміст і характер поширюваної інформації; а також особливості масової свідомості та формування громадської думки в різних країнах [73, с. 111–115].

Інформація є універсальною субстанцією, що пронизує всі аспекти людського життя. Вона виступає носієм знань і відомостей, інструментом комунікації, взаєморозуміння та співпраці, а також чинником, який впливає на формування мисленнєвих та поведінкових стереотипів. Інформаційний вплив слід розуміти як «навмисне створення й поширення спеціально підготовленої інформації, що прямо впливає (як позитивно, так і негативно) на функціонування та розвиток інформаційно-психологічного простору країни, а також на свідомість і поведінку її політичної еліти та громадян» [57, с. 233].

Для цілісного розуміння явища інформаційної війни варто проаналізувати також такі поняття, як «інформаційна пропаганда», «інформаційна агресія», «інформаційна зброя» та «інформаційна операція».

Інформаційна пропаганда являє собою «одну з форм інформаційного впливу, яка полягає у цілеспрямованому впливі на об'єкт з метою змінити його орієнтацію, наміри та подальшу поведінку» [57, с. 233]. Такий вплив застосовується з метою трансформації переконань; стимулювання певних поведінкових моделей, які можуть як знижувати, так і підвищувати морально-

психологічний стан особи; послаблення емоційно-вольової стійкості індивіда [52, с. 135–148].

Інформаційна агресія трактується як «комплекс дій, спрямованих на заподіяння реальної шкоди противнику в окремих сферах його діяльності» [57, с. 234].

Інформаційна зброя – «це інструмент, за допомогою якого реалізується цілеспрямоване управління однією інформаційною системою в інтересах зовнішнього суб'єкта. Така зброя використовує спеціальні методи, технології та інформаційні впливи, які дозволяють здійснювати силове втручання в інформаційне середовище суспільства, завдаючи суттєвої шкоди політичним, оборонним, фінансовим та іншим критично важливим інтересам держави» [57, с. 236].

Інформаційна зброя має низку характерних ознак, що вирізняють її серед традиційних видів озброєнь. Це, насамперед, асиметричність – навіть незначний елемент може мати вагомий вплив на загальний стан системи, перевершуючи її за ефективністю в окремих аспектах.

Мімікрія – здатність інформаційної зброї набувати форми, типової для цільового середовища, водночас приховуючи справжній зміст і цілі. Це дозволяє залишатися непоміченою та ефективно виконувати свої функції.

А також адаптивність – можливість пристосовуватися до умов середовища, змінюючи методи впливу відповідно до нових викликів, що гарантує її дієвість у динамічному інформаційному просторі.

Наслідком асиметричності інформаційної зброї є її здатність діяти несподівано, проникаючи у вразливі місця чужої системи, де вона може виявлятися ефективнішою за всю систему загалом. Мімікрія забезпечує прихованість, адже така зброя імітує звичні форми та елементи цільової системи, що ускладнює її своєчасне виявлення. У свою чергу, адаптивність дозволяє змінювати навколишнє інформаційне середовище відповідно до змісту, що вводиться, трансформуючи способи впливу задля підвищення ефективності [52, с. 52–68].

Інформаційна операція – це «скоординований комплекс заходів, спрямованих на маніпуляцію інформацією задля досягнення та утримання переваги через вплив на інформаційні процеси у ворожій системі» [56, с. 488].

Таким чином, під інформаційною війною ми маємо розуміти систему як відкритих, так і прихованих, цілеспрямованих інформаційних впливів між соціальними, політичними, етнічними та іншими структурами. Її мета полягає у досягненні виграшу у матеріальній площині, здобутті інформаційної переваги над супротивником, а також у завданні йому ідеологічної, економічної чи іншої шкоди

На думку І. Жаровської до характерних ознак інформаційної війни належать:

- дії, що спрямовані на завдання шкоди національним інтересам держави;
- використання прихованих інформаційно-психологічних операцій;
- застосування інформаційної зброї [25, с. 59].

Головна мета інформаційної війни полягає в досягненні політичного, військового, економічного або соціального виграшу шляхом примушення супротивника приймати рішення, які відповідають інтересам ініціатора.

У процесі досягнення стратегічних цілей використовуються різноманітні інструменти впливу на інтелектуальні та інформаційні ресурси супротивної сторони, серед яких особливе місце посідають дезінформація та маніпулятивні інформаційні практики.

Основні завдання організаторів інформаційної війни охоплюють такі складові, як забезпечення власної інформаційної безпеки; порушення функціонування органів державного управління супротивника; вербування населення; нанесення шкоди стратегічним інфраструктурним об'єктам; впровадження власних цінностей та інтересів; підрив основ національної безпеки [25, с. 57].

Ці завдання можуть змінюватися залежно від мети та сценарію, обраного ініціатором інформаційної кампанії.

Серед методів ведення інформаційної війни виділяють найважливіші – приховування важливої інформації; підміну понять; маніпуляцію масовою свідомістю; використання «порожньої» (інформаційно-нейтральної) інформації; ініціювання політичних криз; створення напруженості в суспільстві; нанесення шкоди державі в різних сферах [25, с. 56–58].

Таким чином, об'єктами інформаційної війни можуть бути як індивідуальна, так і колективна свідомість, інформаційна інфраструктура, психологічні та соціальні ресурси, політичні системи. Найбільших атак зазнають духовно-моральні цінності, патріотична свідомість молоді та сфера освіти.

А от суб'єкти інформаційної війни представлені широким колом акторів, серед яких національні держави, їхні союзи та коаліції; міжнародні організації; нелегальні збройні формування, терористичні та екстремістські угруповання; транснаціональні корпорації; соціальні спільноти в інтернеті; засоби масової інформації; віртуальні коаліції.

Кожен із суб'єктів має власні інтереси та стратегічні цілі. У ході інформаційного протиборства використовуються як захисні, так і наступальні механізми, серед яких варто виокремити такі, як атаки на вразливі елементи інформаційної інфраструктури; інформаційно-комунікаційні інструменти для посилення бойових можливостей та забезпечення безпеки через високотехнологічні інформаційні рішення [70, с. 389–390].

Основними сферами реалізації інформаційно-психологічного впливу виступають політична, дипломатична, економічна та військова.

Геополітичне інформаційне протиборство розглядається як сучасна форма міждержавної конкуренції, яка передбачає навмисне порушення інформаційної безпеки опонента для досягнення стратегічних переваг. Воно охоплює як наступальні, так і оборонні інформаційні операції. Головною метою такого протиборства є руйнування інформаційної безпеки супротивника, включаючи ослаблення систем державного управління та

збройних сил, вплив на політичну еліту, механізми прийняття рішень і формування громадської думки.

Інформаційна війна виступає як цілісна стратегія, що охоплює як технічну, так і організаційну складову управління військовими, політичними та інформаційними процесами. Вона враховує уразливість сучасного суспільства до інформаційного впливу та включає в себе як інформаційні системи й канали передачі даних, так і людський фактор [27].

Незважаючи на те, що особливого розмаху інформаційні війни набули в умовах комп'ютеризації, їхні витoki простежуються задовго до появи цифрових технологій, що свідчить про фундаментальну роль інформації у міжнародному протистоянні.

Отож, у результаті аналізу понятійного апарату, структури та змісту інформаційної війни можна зробити наступний висновок, що вона є складним та багатогранним феноменом, який охоплює як технологічні, так і соціально-психологічні аспекти протистояння. Інформаційна війна не обмежується лише сферою комунікації, а має стратегічний характер, спрямований на досягнення переваги над противником шляхом впливу на його свідомість, поведінку, цінності, а також інформаційну інфраструктуру.

Особливу роль у структурі інформаційної війни відіграють такі ключові поняття, як інформаційна пропаганда, інформаційна агресія, інформаційна зброя та інформаційна операція. Кожне з них відображає окремі форми і методи впливу, що можуть бути як прихованими, так і відкритими. Інформаційна зброя, на відміну від традиційних засобів ведення війни, діє асиметрично, з використанням мімікрії та адаптації до середовища, що забезпечує її високу ефективність у досягненні цілей без прямого збройного втручання.

Серед основних характеристик інформаційної війни слід виокремити її багаторівневність, цілеспрямованість та здатність завдавати шкоди не лише інфраструктурі, а й ціннісним орієнтирам, моральному стану та політичній стабільності суспільства. У цьому контексті важливо усвідомлювати, що

об'єктами інформаційного впливу виступають не лише системи управління чи технічні засоби, але й свідомість окремих індивідів, масова аудиторія, духовно-моральні засади нації.

Суб'єктами інформаційної війни можуть бути як державні, так і недержавні актори, включно з міжнародними організаціями, транснаціональними корпораціями, терористичними угрупованнями, засобами масової інформації та віртуальними спільнотами. Кожен із них переслідує власні інтереси, використовуючи інформаційні технології як засіб впливу, тиску або захисту.

У сучасних умовах геополітичного протистояння інформаційна війна перетворилася на невід'ємний елемент міжнародної конкуренції, що охоплює політичну, економічну, військову та гуманітарну сфери. Здатність держави протистояти таким загрозам визначає її інформаційну стійкість і рівень національної безпеки.

1.2. Історичний розвиток загроз інформаційного впливу в міжнародних відносинах

Глобальні перетворення у сфері інформаційно-комунікаційних технологій кардинально змінили характер інформаційного простору та його роль у міжнародних відносинах. Сучасний світ в умовах стрімкої цифровізації став свідком якісно нових форм впливу, де інформація стала не лише засобом комунікації, але й потужною зброєю у боротьбі за політичне, економічне та ідеологічне домінування. Одним із перших, хто акцентував на зміні характеру інформаційного впливу, був американський історик Пол Кеннеді. Він зазначив, що на тлі розвитку глобальних інформаційних потоків уряди авторитарних держав втрачають можливість контролювати власне населення так, як це було раніше. Ілюстрацією до цього стали події, пов'язані з катастрофою на Чорнобильській АЕС, коли зображення аварії, зроблені французьким супутником, були миттєво поширені світовими ЗМІ, включаючи

Радянський Союз. Подібний ефект мав і розгін протестів на площі Тяньаньмень у Китаї – шок, спричинений цими подіями, став глобальним завдяки широкому використанню телекомунікацій, таких як радіо, телебачення, телефакс. Інформаційні образи падіння комуністичних режимів у Східній Європі 1989 року стали каталізатором аналогічних процесів у сусідніх країнах.

Сам термін «інформаційна війна» був уперше вжитий американським аналітиком Томасом Роном у 1976 році в аналітичному звіті для корпорації Boeing під назвою «Системи зброї та інформаційна війна». У документі Рон підкреслив стратегічну важливість інформаційної інфраструктури для США, вказавши, що вона водночас є і вразливим об'єктом, особливо в умовах воєнного конфлікту. Саме ця праця вважається першою документальною згадкою поняття «інформаційна війна» у його сучасному розумінні [83, с. 68–70].

В історичному контексті інформаційне протистояння має глибоке коріння, що сягає ще доісторичних часів. Його основною метою завжди було досягнення психологічної переваги: мобілізація власних сил і деморалізація ворога. Уперше з подібною формою зіткнення можна зустрітись у первісних племенах, де демонстрація сили, галасливі ритуали, бойові кличі виконували функцію залякування та психологічного тиску. Згодом у рабовласницьких державах активно застосовувалися чутки, дезінформація, виступи жерців, агітаційні написи – усе це складало первісну форму інформаційно-психологічного впливу.

Перші форми інформаційного впливу простежуються ще у збройних сутичках племен періоду розпаду первіснообщинного ладу, а також у війнах рабовласницьких держав. Однією з найдавніших тактик було психологічне залякування уявною або реальною військовою перевагою. Під тиском страху, особливо у бойових умовах, люди часто приймали рішення про здачу чи втечу майже рефлекторно, що свідчить про дієвість психологічного впливу ще в давнину.

У цей історичний період активно застосовувалися засоби духовного й морального впливу, покликані ослабити супротивника та підтримати власні війська. Саме ці дії можна вважати першим проявом інформаційно-психологічного забезпечення воєнних і повстанських кампаній.

На ранньому етапі розвитку засобів інформаційного впливу ключову роль відігравала людина як носій і транслятор інформації, а об'єктом впливу була психіка людини – її свідомість, воля та почуття. Ще в IV столітті до н.е. Аристотель визначив ці компоненти як основні рушії людської поведінки: «Є три сили душі, головні для вчинку та для істини: почуття, розум, прагнення».

Інформаційне протистояння в давні часи здійснювалося переважно вербальними засобами (ораторські виступи, проповіді, чутки, дезінформація), візуальними засобами залякування (демонстрація сили, символічні знаки, пропагандистські зображення на каменях, будівлях тощо), а також фізичними методами (арешти, фізичне усунення опонентів). Особливу роль у цьому процесі відігравали священнослужителі, які мали значний авторитет і доступ до всіх прошарків населення.

Варто зазначити, що хоча з часом і з'явилися перші друковані видання, вони не мали істотного впливу на перебіг інформаційного протиборства внаслідок високого рівня неписьменності серед солдатів і цивільного населення.

Витоками ідей інформаційно-психологічного впливу можна вважати перші спроби правителів Стародавнього світу управляти масами без застосування фізичного насильства. Ще у Стародавньому Єгипті та Ассирії воєначальники визнавали вирішальний вплив психоемоційного стану бійців на перебіг бою. У цьому контексті виховання воїна передбачало формування у нього психологічної стійкості та готовності до самопожертви. Основним гаслом стало правило, згідно з яким «обличчя, а не спина» має бути звернене до ворога. Для досягнення такого ефекту широко застосовувалися елементи релігії, ритуалів, звичаїв та епосу.

Уже тоді командувачі розуміли, що на результат бою впливає не лише настрій власних військ, а й моральний стан ворога. Саме тому стратегічні плани нерідко ґрунтувалися на маневрах, які мали на меті внести сумнів супротивникові. До найбільш поширених способів відносилося поширення чуток про чисельну або технічну перевагу власного війська. Такі методи активно застосовував Олександр Македонський (IV ст. до н.е.), який використовував психологічні прийоми – від вигаданих легенд до демонстрацій жахливих стандартів, масок і грізного звукового супроводу армії [10, с. 185].

Іншою поширеною практикою була дезінформація. Класичним прикладом такої стратегії є відома історія з «троянським конем» – символічним актом обману, що дозволив спартанцям захопити Трою в XIII ст. до н.е. Під виглядом дарунка богині Афіні у місто було введено загін, який знищив місто зсередини.

Особливої майстерності у сфері дезінформації досяг Ганнібал (III–II ст. до н.е.). Як свідчить давньогрецький історик Полібій, Ганнібал умисно розповсюджував чутки про хворобу у власному війську, щоб приспати пильність римлян. У реальності ж його армія перебувала за три дні маршу від Тарента, який було швидко захоплено. Перед битвою при річці Треббія він також використовував чутки про нову «незламну» зброю карфагенян, щоб психологічно вплинути на римських легіонерів і посіяти страх поразки ще до початку бою [10, с. 183].

Інформаційне протиборство в античності використовувалося не лише у військовий, а й у мирний час. У шумерських джерелах (IV тис. до н.е.) описується приклад так званої «війни нервів», коли правитель міста Руку шляхом постійного поширення страхітливих чуток змусив сусіднє місто Аратта, багате на метали, без бою погодитися на виплату великої данини.

З накопиченням досвіду інформаційного впливу з'явилася потреба в його теоретичному осмисленні. Найдавніші з відомих теоретичних напрацювань у цій сфері походять із Китаю. Тут, ще з VI–V ст. до н.е., філософи та стратеги, зокрема Конфуцій і Сунь-Цзи, розробили основи

стратегічного психологічного впливу. Їх ідеї й сьогодні є основою концепцій інформаційної безпеки, зокрема в роботі китайських та американських спецслужб.

У V столітті до н.е. полководець Сунь-Цзи написав трактат «Мистецтво війни», в якому обґрунтував концепцію перемоги без прямого збройного зіткнення. Він стверджував, що основою кожної війни є обман: необхідно створювати ілюзію слабкості там, де є сила, і навпаки – приховувати свої можливості, прикидаючись бездіяльними. За його словами, коли війська знаходяться поряд, ворог має бути переконаний у їхній віддаленості, і навпаки – у разі віддаленості створювати враження близької загрози. Сунь-Цзи наголошував на важливості тонкого балансу між правдою та вигадкою, аби дезінформація виглядала переконливою і досягала своєї мети [93].

Сунь-Цзи у надавав перевагу саме інформаційному та психологічному впливу над прямим військовим протистоянням. Він писав: «Здобути сто перемог у ста битвах – не вершина майстерності; перемогти ворога без бою – ось вершина майстерності». На його думку, війна – це «шлях обману», і перевагу здобуває той, хто вміє перемагати, не вступаючи у відкриту боротьбу. У своєму трактаті він описав низку прийомів маніпулювання, дезінформації та психологічного тиску, які й сьогодні активно вивчаються в контексті інформаційних війн [93].

У новітній історії важливу роль у становленні інформаційного протистояння відіграли події, пов'язані з діяльністю Наполеона Бонапарта. Під час Італійської та Австрійської кампаній (1804–1807 рр.) він ефективно використовував друковані видання та кореспондентів нейтральних держав, таких як Швейцарія й Англія, для поширення дезінформації про розташування власних військ, тим самим впливаючи на стратегії супротивника.

У XX столітті інформаційні війни поступово інтегрувалися у військово-політичну практику держав [12, с. 140]. Під час Першої світової війни у Великій Британії було створено Бюро військової пропаганди (1914 р.), згодом перейменоване на Управління військової інформації. Аналогічні структури

виникли і в інших державах. Так, у 1915 році Франція організувала Відділ військової пропаганди у складі Генерального штабу, а США у 1917 році створили психологічну секцію в розвідувальній службі штабу експедиційних військ. Основними засобами впливу в цей період стали листівки, газети, а також використання гучномовців – зокрема у Російській армії [2].

Після Першої світової війни відзначається активне зростання наукового інтересу до психологічних аспектів війни. Військові теоретики починають визнавати, що головною метою війни є не лише знищення сил противника, а й підрив морального стану ворожого населення. Англійський дослідник П. Г. Ворбертон зазначав: «У наш час основним завданням у війні є не знищення озброєних сил противника, як це було раніше, а підрив морального стану населення ворожої країни загалом до такого рівня, щоб воно змусило свій уряд піти на мир...» [20, с. 68].

У міжвоєнний період інформаційна війна стала інструментом ідеологічної боротьби. Пропагандистські системи активно розвивалися у Третьому Рейху (1933–1941 рр.), де здійснювалася масштабна нацистська пропаганда, у СРСР – комуністична та антикапіталістична, у США й Великобританії – капіталістична та антикомуністична. З початком Другої світової війни ці акценти змістилися в бік антинацистських кампаній [2].

У цей період у більшості країн діяли офіційні органи державної пропаганди [5, с. 137]. У СРСР такими органами стали Бюро військово-політичної пропаганди та 7-е управління Головного політичного управління РККА. У нацистській Німеччині функціонувало Міністерство народної освіти та пропаганди, а також спеціальні підрозділи при Верховному командуванні Вермахту. Подібні установи створили також Велика Британія та США.

Незважаючи на технічний прогрес, пропаганда продовжувала використовувати класичні засоби – листівки, плакати, брошури. Водночас особливо ефективним стало радіомовлення, яке велося на мові супротивника та охоплювало широкі верстви населення [11, с. 142].

Після завершення Другої світової війни теорія психологічної війни продовжила розвиватися, зокрема в контексті Холодної війни. Протистояння між СРСР і США дало поштовх до удосконалення практик інформаційного впливу, які активно застосовувалися і в локальних конфліктах. Наприклад, у 1950 році у США було створено Управління психологічної війни, яке брало участь у кампаніях під час Кореїської війни. У пропагандистській діяльності американська сторона використовувала навіть «агітаційні снаряди» – боєприпаси, що розповсюджували листівки [13, с. 149–151].

У свою чергу, збройні сили Північної Кореї, Китаю та СРСР розгорнули власні потужні психологічні кампанії. Їхній вплив на військовослужбовців Південної Кореї та США виявився не менш ефективним, особливо з огляду на масове використання мовних та культурних кодів супротивника [13, с. 98–109].

Після завершення Кореїської війни у США було здійснено переосмислення підходів до ведення інформаційно-психологічного протиборства. У 1955 році приймається нове положення під назвою «Ведення психологічної війни», в якому зазначається: «Психологічна війна включає заходи, що передають ідеї та інформацію для впливу на свідомість, почуття та дії противника. Вони проводяться командуванням у поєднанні з бойовими операціями з метою підризу морального духу супротивника відповідно до політики, проголошеної керівними інстанціями» [13, с. 151–152]. Управління психологічної війни було реорганізоване у Управління спеціальних методів війни, яке, за визначенням генерала У. Троскела, мало поєднувати засоби психологічного впливу з іншими формами протидії для досягнення стратегічних цілей.

Під час війни у В'єтнамі американські військові активно застосовували новітні підходи до психологічної обробки як супротивника, так і місцевого населення. Окрім військового насильства, використовувалися засоби культурного та релігійного впливу, що індукували страх і деморалізували бійців. Впроваджувалися також технологічні інновації, зокрема – телебачення

як інструмент пропаганди, створювалися комп'ютерні бази даних та інформаційні системи, такі як RAMIS. Однак поразка США у В'єтнамі продемонструвала обмеженість цих методів і стала поштовхом для перегляду концепцій інформаційно-психологічної війни [20, с. 63].

Під час війни в Афганістані (1979–1989) США, не беручи участі безпосередньо у бойових діях, підтримували моджахедів озброєнням, підготовкою кадрів та інформаційною підтримкою. Американська пропаганда акцентувала на злочинах, які начебто вчиняли радянські війська, зокрема щодо дітей, з метою формування негативного іміджу СРСР на міжнародній арені. Радянська ж пропагандистська машина робила ставку на дискредитацію опозиційних лідерів і зміцнення довіри до військового втручання через політичні анекдоти, релігійні сюжети та образи героїзму [13, с. 117].

Протягом XX століття інформаційна війна еволюціонувала у повноцінну складову військових кампаній. Вона вже не була лише допоміжним засобом, а набувала самостійного значення, вплітаючись у політичні, соціальні й гуманітарні стратегії. На межі XX–XXI століть виникає нове поняття – інформаційне протистояння, яке стає ключовим елементом не лише у воєнній, а й у мирній політиці держав.

Ідею нової фази інформаційних конфліктів передбачив польський філософ і письменник-футуролог Станіслав Лем. У своєму романі «Фіаско» (1986) він описав еволюцію воєнних стратегій у майбутньому світі як перехід від класичного збройного протистояння до боротьби за контроль над каналами комунікації [45]. Лем зазначає, що розвиток озброєння досягнув такого рівня, що подальше його застосування загрожує знищенням біосфери, а боротьба переноситься в інформаційний простір – контроль за каналами зв'язку стає головним засобом впливу. Позбавлення противника здатності до управління та комунікації фактично позбавляє його можливості чинити спротив.

На думку Лема, «війна зв'язку» є новим типом конфлікту, де результат битви вирішується не фізичним знищенням, а блокуванням розумових та організаційних центрів супротивника. У ситуації дзеркального протистояння

сторони поступово втрачають контроль над власними озброєннями та рішеннями через інформаційний шум, що блокує передачу команд і викривляє реальність [45].

У ХХІ столітті інформаційна війна набула нових форм і масштабів. Сучасне інформаційне протистояння може здійснюватися безперервно, анонімно й непомітно в будь-якій точці глобального інформаційного простору, включаючи території інших держав. Об'єктом інформаційних атак стає не лише політична чи військова інфраструктура, а й культурне середовище, ціннісні орієнтири, свідомість і підсвідомість населення. Такі впливи часто тривають роками без очевидної реакції з боку жертви, що суттєво підвищує ефективність і мінімізує витрати «агресора».

Науковці П.С. Шпиґа та Р.М. Рудник у своїх дослідженнях виокремлюють чотири основні підходи до розуміння феномену інформаційних війн. Перший підхід розглядає їх як комплекс політико-правових, соціально-економічних та психологічних заходів, спрямованих на домінування в інформаційному просторі, витіснення противника з цієї сфери, руйнування його комунікаційної інфраструктури та обмеження доступу до каналів поширення інформації. Другий підхід визначає інформаційну війну як крайню форму протистояння у медіасередовищі, якій властиві безкомпромісність, висока напруженість і короткотривала, але інтенсивна боротьба. Згідно з третім підходом, інформаційна війна розглядається як спосіб ведення бойових дій із використанням сучасних електронних засобів – цифрових випромінювачів, супутникових передавачів та інших технологій, що забезпечують виконання військових завдань. Четвертий підхід ототожнює інформаційні війни з кібернетичними війнами, акцентуючи увагу на протистоянні технічних систем у кіберпросторі [87].

Із розвитком цифрових технологій, кіберсередовища та створення єдиного інформаційного простору з'явилася можливість здійснювати інформаційні операції в глобальному масштабі. Контроль над інформаційними потоками дедалі частіше здійснюється приватними або квазідержавними

структурами. Зокрема, важливу роль у контролі за цифровим контентом відіграє міжнародна організація Business Software Association (BSA), яка, з одного боку, опікується захистом інтелектуальної власності, а з іншого – здійснює моніторинг інформаційних загроз.

Прийоми ведення інформаційної війни в XXI столітті стали значно витонченішими й небезпечнішими. Їхній успіх забезпечується високим рівнем знань атакуючої сторони в галузі психології, психолінгвістики, соціальної інженерії. Все частіше використовуються методи впливу на підсвідомість, що дозволяє маніпулювати поведінкою людини без її свідомого усвідомлення. Замість прямолінійної пропаганди застосовується ефект масового гіпнозу, здатного охоплювати цілі нації. Еволюція таких методів простежується від примітивних форм – шаманських танців, бойових кличів і релігійних обрядів – до сучасних психотехнологій, заснованих на нейролінгвістичному програмуванні, еріксоніанському гіпнозі та медіаманіпуляціях.

Осмилення феномену інформаційних війн активно здійснюється в межах психологічної парадигми. Так, В. М. Брижко визначає інформаційну війну як сукупність відкритих і прихованих цілеспрямованих інформаційних впливів, спрямованих на нав'язування противнику небажаної інформації задля зміни його мислення, поведінки або навіть самознищення, що в кінцевому підсумку забезпечує матеріальні переваги для ініціатора такої війни [23, с. 142]. У свою чергу, І. І. Проноза підкреслює, що психологічний підхід дозволяє глибоко аналізувати механізми впливу на внутрішні психічні процеси особистості, спричиняючи зміни у ментальній сфері, коригуючи сприйняття світу та відповідну політичну поведінку [65]. Аналогічної позиції дотримуються й автори монографії «Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс», які наголошують, що головне протистояння в інформаційних війнах відбувається у когнітивній площині. Вони також звертають увагу на новітні інструменти інформаційної боротьби, серед яких виділяють поведінкову, смислову та когнітивну війни [10, с. 496].

Особливість сучасних психотехнологій полягає в їх здатності обходити свідомі бар'єри людини, безпосередньо впливаючи на її підсвідомість. Це призводить до ослаблення критичного мислення, втрати здатності ухвалювати обґрунтовані рішення та, як наслідок, до ерозії свободи волі. Поведінка, емоції, система цінностей і навіть стан здоров'я людини виявляються під зовнішнім контролем.

Таким чином, інформаційне протистояння, витoki якого сягають давніх бойових кличів, у XXI столітті перетворилось на комплексне, багатоетапне явище. Від примітивного вербального впливу людство еволюціонувало до складно організованих інформаційно-психологічних операцій, які здійснюються з використанням усіх можливих каналів комунікації.

Дослідник Д. В. Кіслов слушно зазначає, що інформаційні війни є відображенням постійного конфлікту інтересів між впливовими суб'єктами міжнародної політичної системи [30, с. 36]. Водночас М .І. Сенченко обґрунтовано підкреслює, що сучасне воєнне протистояння охоплює три основні сфери: геополітичну (фізичний вимір), інформаційно-психологічну та духовно-цивілізаційну, які взаємодіють у межах глобальних конфліктів [71, с. 3].

Аналіз історичного розвитку інформаційного впливу в міжнародних відносинах демонструє його постійне зростання та ускладнення. Від примітивного залякування до стратегічної маніпуляції – еволюція засобів інформаційного впливу відображає прагнення держав до домінування не тільки через силу, а й через контроль над свідомістю. Сьогодні інформаційна війна є не просто допоміжним інструментом у збройному конфлікті, а самостійною формою глобального протистояння, що визначає перебіг міжнародних подій навіть у мирний час.

Історія розвитку інформаційного впливу свідчить про його глибокі корені, що сягають давніх часів, коли духовний і психологічний тиск на супротивника виступав важливим доповненням до фізичного протистояння. Від бойових кличів і ритуалів до пропагандистських листівок і

радіомовлення – засоби інформаційного впливу постійно еволюціонували відповідно до рівня розвитку суспільства, науки й технологій.

Отже, у XX столітті інформаційна війна стала невід’ємною частиною міждержавного протиборства, набула інституційного оформлення і активно використовувалася у світових війнах, Холодній війні та локальних конфліктах. Вона трансформувалася з допоміжного засобу ведення бойових дій у потужний інструмент впливу на масову свідомість, моральний дух армій і населення, політичні процеси.

З початком XXI століття інформаційне протистояння набуло глобального та системного характеру. Сучасні психотехнології та методи впливу на підсвідомість роблять інформаційні атаки надзвичайно небезпечними, оскільки вони позбавляють людину здатності критично мислити, ухвалювати самостійні рішення та захищати власну свідомість.

Таким чином, еволюція інформаційного впливу – від примітивних форм до високотехнологічних операцій – є ключовим фактором у зміні природи сучасних міжнародних відносин і безпеки. Інформаційна війна стала не лише формою сучасного конфлікту, а й одним із головних викликів глобального світу.

РОЗДІЛ 2 ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ В СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

2.1. Напрямки ведення сучасних інформаційних війн у глобалізованому світі.

У сучасному глобалізованому світі основним інструментом інформаційного протиборства виступає інформаційна зброя – комплекс методів, технологій та засобів інформаційно-психологічного впливу, спрямованих на приховане втручання у сферу інформації супротивника, а також на порушення функціонування систем, що ґрунтуються на інформаційному обміні. Метою є нанесення шкоди або встановлення контролю над ключовими процесами прийняття рішень, сприйняття реальності та управління поведінкою [20, с. 65].

Однією з найнебезпечніших форм є інформаційно-психологічна війна, яка передбачає цілеспрямований вплив на свідомість і підсвідомість людини через зміну її мислення, установок та моделей поведінки. З позицій філософського ідеалізму (О. Ф. Лосєв, Г. Фреге, Г. Лебон, Е. Кассіерер) свідомість розглядається як функціональна структура, що оперує символами та абстрактними значеннями, а не матеріальними об'єктами.

Ці дослідження стали підґрунтям для формування поняття символічного простору, в межах якого людина мислить абстрактно, оперуючи символами, метафорами та образами. Сучасна людина, таким чином, існує водночас у фізичному та символічному всесвітах. Зростання ролі символів сприяє як розвитку технологій та наукової думки, так і появі нових форм маніпулювання свідомістю. Через зменшення прив'язки до реального досвіду та фізичних фактів символічне мислення полегшує керування поведінкою великих мас людей.

Сьогодні засоби масової інформації виступають потужним каналом реалізації таких психологічних впливів. Як наголошує американський

політолог М. Паренті, ЗМІ є головними фільтрами інформації, що визначають сприйняття соціально-політичної реальності: «Наше ставлення до проблем і явищ, навіть саме визначення того, що є проблемою, формують ті, хто контролює комунікаційний простір».

Інформаційна війна сучасного типу зазвичай виникає ще до збройного конфлікту – на стадії накопичення політичних протиріч, у фазі підготовки до прямого протистояння. У цьому контексті вона виконує не лише дестабілізаційну функцію, а й створює умови для подальшого силового втручання. У разі початку збройного конфлікту інформаційна війна часто переходить у сервісний формат, супроводжуючи бойові дії та посилюючи їх ефективність.

Дослідник проблематики інформаційної війни Б. М. Калініченко зауважує, що «політологічне осмислення інформаційної війни гостро необхідне для формування цілісної політичної та воєнної стратегії держави... Інформаційне протистояння найчастіше відбувається між людськими спільнотами, що належать до різних цивілізацій або представляють різні системи цінностей, політичні режими та ідеології. Характерними ознаками інформаційних війн є їх безперервність та розгортання не лише під час збройного протистояння, а й у мирні часи» [29, с. 258].

Структурно інформаційна війна поділяється на кілька ключових компонентів, серед яких варто назвати:

- психологічні операції прямої дії;
- дезінформація;
- радіоелектронна боротьба;
- захист власної інформаційної інфраструктури;
- фізичне знищення інформаційних вузлів та технічних засобів;
- інформаційні атаки (вкидання), спрямовані на зміну суспільної думки або виклик соціального резонансу [20, с. 63].

Серед основних методів інформаційного впливу особливу роль відіграють міфотворчість, пропаганда, дезінформація, чутки, психологічний

тиск, переконання та розкол суспільної свідомості.

Міф – це особливий тип інформації, яка надає пояснення явищ через уявлення, вірування та легенди. Міфи апелюють не до наукового знання, а до колективного емоційного досвіду певного етносу, культури або соціальної групи. Міфологічне сприйняття формує світогляд, ціннісні орієнтири та ідентичність індивіда. Історично міф застосовувався для зміцнення авторитету лідерів: правителі приписували собі надприродні здібності, завдяки яким «забезпечували добробут народу».

У сучасному світі міфологізація політики здійснюється з використанням високоефективних інструментів – психолінгвістики, нейролінгвістичного програмування, еріксоніанського гіпнозу, психології сприйняття. Ці інструменти формують образи героїв, «ворогів народу», ідеальних держав або націй – часто за повної відсутності реального підґрунтя.

Пропаганда (від лат. *propaganda* – «те, що підлягає поширенню») – це процес системного поширення ідей з метою їх закріплення у масовій свідомості. Найбільш активно вона застосовується в політичній сфері для досягнення бажаного впливу на індивідуальну та групову поведінку. Як підкреслює Л. Фрезер, «пропаганда – це мистецтво примушувати людей робити те, чого вони не зробили б, якби мали всю інформацію» [5].

Хоча пропаганда часто має негативне забарвлення, вона є потужним інструментом впливу в умовах інформаційної війни, здатним як до мобілізації суспільства, так і до його маніпулятивного пригнічення.

Сутність пропаганди полягає в тому, що під її впливом індивід діє так, ніби його поведінка є результатом власного усвідомленого вибору. Насправді ж ці дії формуються під зовнішнім впливом, який залишається для нього непомітним. У такий спосіб можливо маніпулювати значними масами населення: кожен член групи вважає, що мислить і діє автономно, хоча перебуває під потужним інформаційним тиском.

У практиці інформаційних воєн прийнято розрізняти три основні види пропаганди. По-перше, «біла» пропаганда походить з офіційного або

відкритого джерела, базується на перевірених фактах і відкрито декларує свої наміри. По-друге, «сіра» пропаганда не ідентифікує джерела, може ґрунтуватися на напівправді або спотворених фактах, і має на меті створення плутанини в масовій свідомості. А також «чорна» пропаганда цілком приховує джерело походження, відкрито маніпулює, дезінформує і навмисно вводить в оману з метою підриву довіри до інших суб'єктів або інституцій [18, с. 48].

До ключових принципів ефективної пропаганди відносяться прихованість та непряме позиціонування; ґрунтування на точному знанні соціально-культурного контексту цільової аудиторії; уникнення відкритої полеміки – замість цього створення проблемних полів, які формують потрібний порядок денний; адаптивність і гнучкість – змінюваність наративів залежно від ситуації; децентралізація – делегування функцій на місцевий рівень для оперативного впливу; використання внутрішніх носіїв інформації – залучення місцевого населення як неусвідомлених розповсюджувачів [20, с. 67].

Чутки – це неофіційна, часто недостовірна інформація, яка стрімко поширюється в умовах інформаційної невизначеності. Вони можуть виникати спонтанно або бути результатом цілеспрямованої інформаційної атаки. У контексті інформаційної війни чутки використовуються для створення хаосу, паніки, підриву довіри до інституцій або мобілізації населення.

Ефективне поширення чуток залежить від їхньої значущості для реципієнта; зрозумілості та доступності формулювання та підвищення статусу або престижу для того, хто їх транслює [58, с. 130].

Переконання як метод інформаційного впливу базується на логічному аргументуванні і спрямоване на раціональну сферу свідомості людини. Його особливістю є необхідність досягнення внутрішньої згоди індивіда з пропонованими судженнями через апеляцію до критичного мислення.

Основні правила ефективного переконання включають в себе такі складові, як аргументи мають бути доступними для розуміння об'єкта впливу; факти і приклади повинні бути перевіреними та знайомими аудиторії;

інформація має містити узагальнення для тих, хто не володіє абстрактним мисленням; повідомлення повинно викликати емоційну реакцію; результатом має стати стійке внутрішнє переконання, що трансформує попередні установки [58, с. 128].

На відміну від пропаганди, переконання апелює не до емоцій, а до розуму, проте може бути не менш ефективним при правильному використанні.

Дезінформація – це навмисне поширення неправдивої або викривленої інформації з метою впливу на громадську думку, поведінку чи рішення політичного керівництва. Яскравим прикладом масштабної дезінформаційної кампанії була інтервенція США та їхніх союзників до Іраку у 2003 році. Приводом стала боротьба з міжнародним тероризмом і знищення уявної зброї масового ураження. Інформаційна кампанія в західних ЗМІ створила в очах міжнародної спільноти образ «необхідної» війни, водночас підриваючи моральний опір іракського суспільства [59, с. 158].

Серед основних форм дезінформації виокремлюють введення в оману конкретної особи або групи; маніпуляцію поведінкою цільової аудиторії, а також формування викривленої громадської думки щодо подій, персоналій або явищ.

Серед основних методів інформаційного впливу в сучасних умовах важливе місце займає психологічний тиск – цілеспрямований вплив на психіку особистості або соціальної групи з метою змусити її до прийняття визначеної моделі поведінки. Цей вплив зазвичай здійснюється через залякування, навіювання страху, погрози або демонстрацію реальних чи вигаданих загроз.

До типових методів психологічного тиску Г. Г. Почепцев відносить:

- поширення інформації про потенційні небезпеки, катастрофи, репресії;
- створення атмосфери страху шляхом натяків або відкритих заяв про можливе насильство;
- шантаж та маніпуляції;

- організація актів терору – вибухів, отруєнь, підпалів, захоплень заручників [59, с. 235].

Ще одним ефективним засобом інформаційної війни виступає диверсифікація суспільної свідомості – штучне розсіювання уваги еліт і мас на другорядні або вигадані проблеми з метою відвернення їх від справжніх соціальних, політичних чи економічних викликів.

Основні методи диверсифікації включають дестабілізацію політичної ситуації на локальному або загальнодержавному рівні; інформаційні кампанії проти правлячих еліт у міжнародному медіапросторі; створення економічного тиску через санкції, скандали, інформаційні витoki, антидемпінгові розслідування тощо [59, с. 208].

Сучасна інформаційна війна активно розвивається завдяки цифровим технологіям, зокрема платформам Facebook, YouTube, WhatsApp, Instagram, TikTok, Telegram, а також телеканалам і новинним агенціям. Інформаційний вплив в інтернеті здійснюється через нові інструменти маніпуляції, які базуються як на психології, так і на алгоритмах.

Окремі методи інформаційно-психологічної війни детально досліджуються у працях сучасних науковців. Зокрема, Є. Джиджора у своїй роботі «Теорія змови як пропагандистська модель комунікації (як вишки 5G пов'язані з коронавірусом та «вакцинами Білла Гейтса»)» аналізує маніпулятивні технології, які застосовуються в межах теорій змови, серед яких – навмисне «обрізання» мультимедійного контенту, зміщення акцентів у публічному дискурсі, безапеляційне подання неперевіраних припущень та нагнітання ірраціональних, переважно релігійних страхів [19].

Почепцов Г. Г. у праці «Пропаганда: основні характеристики» зосереджується на аналізі радянської пропаганди, пропонуючи її класифікаційні моделі та окреслюючи ключові особливості цього явища. Водночас С. Шпилик у дослідженні «Інформаційна війна, пропаганда та PR: такі схожі й такі різні...» наголошує, що попри зовнішню подібність у

механізмах реалізації, цілі інформаційної війни та зв'язків з громадськістю суттєво відрізняються за своєю суттю [88].

До найпоширеніших сучасних методів інформаційного впливу в цифровому середовищі належать, по-перше, ефект первинності – це психологічний феномен, згідно з яким люди схильні вірити першій отриманій інформації навіть тоді, коли наступна її спростовує. Перші повідомлення закріплюються в пам'яті і формують «рамку сприйняття» подальших фактів. У контексті інформаційної війни цей ефект активно використовується пропагандистськими структурами, які першими публікують версію події – часто без підтверджень – щоб саме вона стала домінуючою в медіапросторі [60, с. 358–402].

Повторення – цей метод базується на тому, що багаторазове повторення тієї самої думки, навіть неправдивої, сприяє її закріпленню у підсвідомості аудиторії. Повторення простих гасел або меседжів у медіа, соцмережах, через авторитетів тощо створює ефект правдивості через звичність. Часто використовується разом із примітивними лексичними конструкціями для ширшого охоплення масової аудиторії.

Інформаційна блокада – це контроль над потоком інформації з метою приховати альтернативні точки зору або факти. Зазвичай застосовується державними або наближеними ЗМІ, які висвітлюють події вибірково, упереджено або частково, що формує спотворену картину реальності. Наприклад, можуть широко висвітлюватися проурядові мітинги і повністю ігноруватися протестні рухи.

Напівправда – це навмисне поєднання правдивих і неправдивих даних у межах одного повідомлення. Зазвичай кілька перевірених фактів ставляться на початку або наприкінці новини, тоді як у середині вставляється вигадка або перекручена інформація. Це дозволяє надати повідомленню вигляд достовірності [60, с. 402–425].

Ілюзія підтримки більшості – метод полягає в створенні враження, що певна думка чи дія підтримується абсолютною більшістю населення. Це

викликає у глядачів соціальний тиск і змушує їх підлаштовуватися під «думку більшості». Найчастіше реалізується через публікацію маніпулятивних соціопитувань або через гасла: «всі думають», «країна вирішила», «народ підтримав».

Образ ворога – це метод конструювання зовнішнього чи внутрішнього ворога, на якого перекладається відповідальність за соціально-економічні чи політичні негаразди. У такий спосіб влада відвертає увагу громадян від власних прорахунків і згуртовує населення навколо боротьби з уявною загрозою.

Метод «жертви» – для мобілізації суспільства навколо ідеї «захисту» використовується стратегія знаходження конкретної особи або групи, яка стає «жертвою» – тобто ціллю для цькування. Її звинувачують у загрозі для держави, стабільності чи моралі. Таким чином влада отримує інструмент контролю над емоційно зарядженими масами [60, с. 425–441].

Ярлики – цей метод передбачає спрощене і часто негативне позначення осіб або явищ. Приклади: «зрадник», «агент Кремля», «терорист», «екстреміст». Вони слугують для стигматизації опонентів і перешкоджають раціональному аналізу ситуації. Ярлики автоматично формують негативне ставлення, часто без доказів.

Інформаційна хвиля – це узгоджене поширення однієї й тієї ж тези через різні канали інформації – ТБ, новинні сайти, соцмережі тощо. Ефект полягає в масованому нагнітанні інформаційного фону, що формує емоційне напруження і змушує аудиторію говорити та думати про нав'язану тему.

Констатація факту – тут пропагандисти подають спірне або непідтверджене твердження як щось, що вже відбулося. Наприклад: «він уже переможець виборів» – ще до підрахунку голосів. Це створює ефект доконаності й впливає на поведінку реципієнтів (наприклад, голосування, участь у мітингах тощо) [60, с. 441–452].

Звичайна розповідь – метод полягає у нормалізації травматичних або шокових подій шляхом їх подачі в нейтральному, буденному стилі. З часом

аудиторія звикає до насильства, агресії чи несправедливості як до чогось «нормального», що знижує її критичну реакцію.

Психологічний шок та емоційний резонанс – цей метод полягає у демонстрації глядачеві візуальних образів, що викликають емоційний шок – трупи, поранені діти, руйнування. У стані емоційного афекту людині надається вигідна для маніпулятора інформація, яку вона вже не здатна критично осмислити.

Відволікання уваги – це створення гучних інфоприводів для переключення уваги суспільства з дійсно важливих проблем на другорядні теми. Наприклад, замість обговорення корупційного скандалу акцент ставиться на шоу-бізнес, скандали у сусідніх країнах тощо.

Рейтинги – метод маніпуляції, що полягає у публікації недостовірних або штучно сформованих рейтингів популярності політиків, брендів чи ініціатив. Це створює ефект «підтримки більшості» і впливає на поведінку невизначених громадян.

Сенсація – використовується для відволікання уваги від системних проблем або непопулярних рішень. Гучна, емоційна новина, подана як надзвичайно важлива, виконує функцію «димової завіси».

Очевидці – це метод оповідання через «живі свідчення». Часто використовується для створення емоційної довіри: плач, шок, гнів, розпач. Глядач вірить, не перевіряючи факти, – емоція стає джерелом авторитету [60, с. 458–460].

Серед додаткових методів інформаційного впливу особливе місце займає так званий ефект ореолу, або апеляція до авторитету. У пропагандистських повідомленнях часто використовуються узагальнені, не конкретизовані джерела – наприклад, фраза «вчені стверджують, що...» без уточнення, хто саме зробив такий висновок і на яких підставах. Такий прийом посилюється, якщо в ролі носія повідомлення виступає медійна особа або популярна фігура, що автоматично підвищує довіру аудиторії [2].

До основних засобів інформаційного впливу, які активно застосовуються у межах інформаційної війни, належать такі, як приховування інформації – умисне замовчування фактів, що не відповідають політичній позиції суб'єкта впливу; спотворення інформації – перекручення змісту повідомлень, зміна акцентів, контексту або інтерпретацій; кількісне нарощування повідомлень – нав'язування певного наративу через масове тиражування однотипних повідомлень та відволікання уваги – перенесення фокусу аудиторії з важливих тем на несуттєві або другорядні.

Застосування цих засобів здійснюється у різноманітних формах – через текстові матеріали, аудіовізуальний контент, соціальні мережі, а також прямий контакт з цільовою аудиторією. Їх використання дозволяє ефективно моделювати сприйняття реальності та поведінкові реакції.

В умовах сучасної політичної комунікації маніпулятивні технології стали важливим інструментом досягнення стратегічних цілей. Перераховані методи інформаційного впливу виконують не лише функцію прихованого тиску, але й беруть участь у формуванні суспільних настроїв, політичної активності, ідентичності та мобілізації населення. Водночас, попри потенційну загрозу демократичним процесам, інформаційні війни можуть відігравати й позитивну роль – наприклад, шляхом стимулювання громадян до участі в політичному житті, формування нових суспільних ініціатив, посилення громадянського контролю.

Отже, у сучасному глобалізованому світі інформаційна війна стала невід'ємною складовою міжнародної та внутрішньополітичної боротьби. Вона більше не обмежується лише передконфліктними фазами, а виступає постійним інструментом впливу на масову свідомість, політичну поведінку та соціальну стабільність. Сучасні методи ведення інформаційних війн охоплюють широкий спектр підходів – від класичних психологічних операцій до високотехнологічних медіаманіпуляцій у цифровому середовищі. Інформаційний вплив здійснюється не лише через пряму пропаганду, а й через приховані форми дезінформації, створення ефекту більшості, формування

образу ворога, навішування ярликів, використання чуток, напівправди, фрагментарної інформації тощо. Застосовуються також ефекти психологічного шоку, емоційної маніпуляції, авторитету, інформаційної хвилі, що посилює ступінь підпорядкування аудиторії певним наративам.

Особливу загрозу становить те, що більшість сучасних інформаційних технологій працюють на підсвідомому рівні, минаючи критичне осмислення, і здатні формувати або трансформувати установки, ідентичності, мотивацію поведінки. Водночас інформаційні впливи можуть мати не лише негативні наслідки. За певних умов вони стимулюють політичну участь, формують громадянську свідомість, сприяють мобілізації суспільства навколо цінностей демократії, безпеки та захисту національних інтересів. Таким чином, інформаційна війна є не лише викликом, а й потужним інструментом впливу, що потребує адекватної протидії, критичного мислення та високого рівня медіаграмотності.

2.2. Вплив інформаційних війн: позитивні результати та деструктивні наслідки

На думку експертів, однією з основних цілей інформаційної війни є зміна балансу сил у суспільстві та зниження рівня готовності населення ворожої держави до активного спротиву. Набагато вигідніше змусити противника здатися без бою, ніж вступати у збройне протистояння з ризиком для життя як власних, так і чужих військовослужбовців. Сучасна інформаційна війна – це боротьба за контроль над знанням: за те, хто володіє відповідями на питання «що, коли, де і чому», а також за те, наскільки суспільство або армія довіряють своїм знанням про себе і супротивника. Це знання використовується для досягнення стратегічної переваги. Тому ключовим у такій війні є вміння збирати, обробляти й розповсюджувати потік інформації про ситуацію, водночас не дозволяючи супротивнику робити те саме [20, с. 65].

Таким чином, інформаційне протистояння витісняє класичні збройні конфлікти зі сфери фізичного зіткнення у площину взаємодії інформаційних систем, які мають здатність як здобувати зовнішню інформацію, так і захищати власну.

За оцінками дослідників, поразка у такому конфлікті має низку характерних ознак, подібних до поразки у традиційній війні. Це, насамперед, масова загибель чи вимушена еміграція частини населення; знищення промислової інфраструктури та виплата контрибуцій; втрата контролю над частиною території; політична залежність від держави-переможця; розпуск або скорочення збройних сил, аж до повної заборони мати армію; вивезення з країни інноваційних і технологічно складних розробок [1].

Проте інформаційні війни не завжди мають виключно негативний характер. Так звана «позитивна» інформаційна війна спрямована на донесення до громадськості певних переконань у доступній формі та сприяння суспільній стабільності. Такий підхід сприяє формуванню ціннісних орієнтирів, що відповідають загальноприйнятим нормам. Його особливість – це відсутність маніпуляцій, викривлення інформації та приховування фактів. Така діяльність відбувається в інтересах самого суспільства, а не окремої групи.

Інформаційна війна має кілька специфічних характеристик, які відрізняють її від інших типів конфліктів це:

- глобальність – інформаційні атаки можуть проникати в глибини свідомості, не визнаючи ні географічних, ні моральних меж;
- невидимість – наслідки інформаційного впливу важко зафіксувати, тому протидіяти їм складно;
- низька вартість – для ведення такої війни не потрібні великі ресурси. Навіть обмежена, але цілеспрямована інформація здатна спричинити масштабні зміни;
- гнучкість – можливість використання як жорстких, так і м'яких методів у залежності від цілей і об'єкта впливу;

- пристосованість – інформація адаптується до різних цільових аудиторій, приховуючи справжній намір;
- суб'єктивність сприйняття – різні групи населення можуть по-різному інтерпретувати одні й ті самі події, що відкриває можливості для маніпуляцій;
- трансформація світогляду – основною метою є зміна способу мислення великих соціальних груп або суспільства в цілому, що вимагає впливу на глибинні переконання опонента [1].

Одним із прикладів ефективного використання інформаційної зброї вважається операція США «Буря в пустелі» на Близькому Сході. У цьому випадку застосовувався психологічний вплив, що виражався у контрольованому інформуванні громадськості за допомогою «м'якої цензури» – із інформаційного поля були вилучені повідомлення, що підтримували позицію супротивника. Це також була перша в історії війна, яка транслювалася у прямому ефірі. Засоби масової інформації стали інструментом формування сприятливого для США образу подій у свідомості глядачів [7].

У ХХІ столітті інформаційна війна перетворилася на одну з найгостріших проблем у сфері міжнародних відносин. Її вплив охоплює дедалі ширші масштаби, що свідчить про зростаючу актуальність цього явища. Особливо тривожним є той факт, що в міжнародному праві досі відсутні чітко визначені заборони або обмеження щодо ведення інформаційної війни. На думку В. П. Горбуліна, це створює сприятливі умови для маніпуляцій у глобальному інформаційному просторі. Водночас, у контексті локальних конфліктів, інформаційна агресія часто супроводжується збройними діями, що лише підсилює потребу у створенні ефективного правового механізму міжнародного рівня для врегулювання цього питання [28, с. 63].

Інформаційні війни несуть переважно руйнівні наслідки. Одним із найяскравіших прикладів є масштабна інформаційна кампанія російської федерації проти України, що триває з 2014 по сьогоднішній день. Основна мета цієї

кампанії полягала не у переконанні супротивника чи спонукання його до зміни позиції, а в навмисному «забрудненні» інформаційного простору. Таким чином, створювалася ситуація, коли пересічному громадянину було вкрай важко зрозуміти, що насправді відбувається. Російські пропагандистські структури докладали зусиль, аби позбавити українців, особливо мешканців східних регіонів, можливості знаходити обґрунтовані аргументи на підтримку української державності, сприймати її майбутнє у позитивному ключі [47, с. 100].

Головною ціллю російської інформаційної війни було посіяти тотальну недовіру серед українського населення на Сході до центральної влади, Збройних Сил України та, загалом, до європейської спільноти. Знищення довіри до інформаційного середовища супроводжувалося культивацією страху, відчаю, соціальної дезорієнтації, що призводило до почуття хаосу та безпорадності. Пропаганда системно підривала легітимність української влади в очах місцевого населення, нав'язуючи ідею про «місію порятунку» з боку росії, спрямовану на захист російськомовного населення.

володимир путін систематично використовує маніпулятивні прийоми, спотворюючи історичні факти задля формування вигідного для себе суспільного дискурсу. Зокрема, у резонансному інтерв'ю для Такера Карлсона «він приділив понад 23 хвилини з двогодинної розмови викладенню власної версії історії взаємин України та Росії. Почавши з подій 862 року, Путін наголошував на нібито спільній мові та історичній єдності народів, демонстрував архівні матеріали, зокрема «листи Богдана Хмельницького», які передав журналісту. Він також трактував російсько-українську війну як «громадянське протистояння» й стверджував, що українці досі ідентифікують себе як частину «русского міра», таким чином навмисно перекручуючи реальний стан речей і маніпулюючи громадською думкою» [4, с. 146].

У сучасній росії інформаційна війна виконує також функцію формування спільної національної ідеї, яка об'єднує поліетнічне та поліконфесійне суспільство навколо базових цінностей. Ця ідея становить

метаструктуру інформаційних повідомлень у ЗМІ, наповнених змістом, що спирається на героїчні сторінки минулого – освоєння космосу, перемога у Другій світовій війні тощо. Офіційна влада подає цю діяльність як просвітницьку, спрямовану на популяризацію так званих «російських традиційних цінностей» – здоров'я, праці, родини, патріотизму, соціальної активності та відповідальності.

Такі елементи російської інформаційної війни активно застосовуються для дестабілізації ситуації в країнах Східної Європи. Один із ключових інструментів глобального впливу – міжнародний телеканал Russia Today. Цей мультимедійний ресурс позиціонує себе як об'єктивне, збалансоване джерело новин, що висвітлює світові події «з російської точки зору». За словами генерального директора Дмитра Кисельова, мета каналу полягає у донесенні «російського голосу» до міжнародної аудиторії, підкреслюючи роль Росії як одного з ключових гравців на світовій арені.

Основні меседжі, які активно просуваються цим каналом, можна підсумувати у таких тезах:

- Євромайдан організували нацистські радикали із Західної України, протест не був мирним, а учасники – нацисти.
- Владу Януковича було повалено незаконно, революція є переворотом, а її не підтримувала більшість населення.
- Українська держава контролюється націоналістами, які переслідують та вбивають російськомовних громадян.
- Анексія Криму заперечується, адже він начебто «завжди був російським», і возз'єднання стало наслідком референдуму.
- Донбас нібито обороняється від української армії, яка веде війну проти власного народу.
- Присутність російських військ заперечується, гуманітарна допомога подається як основна форма підтримки.
- Малайзійський Боїнг-777, за цією версією, було збито українськими силами.

- Україна постає як держава, що не виправдала очікувань [51].

Головним завданням цих інформаційних кампаній є зрив процесів євроінтеграції України, створення недовіри до української влади та спотворення міжнародного діалогу навколо конфлікту на Донбасі. Москва прагне посіяти ворожість до українців серед громадськості ЄС, зображаючи їх як джерело загроз.

У цьому контексті проросійські ЗМІ в Україні активно транслюють наративи про кризу та розкол всередині Європейського Союзу, одночасно акцентуючи на позитивних прикладах співпраці Росії з Німеччиною та Францією. Така риторика спрямована на створення уявлення про неспроможність української влади, нав'язуючи думку, що ключові рішення щодо України ухвалюються без її участі.

Для досягнення зазначених цілей пропаганда активно просуває наступні меседжі:

- Попри погіршення відносин між РФ і ЄС, Брюссель продовжує перемовини з Москвою, зокрема з українського та білоруського питань.
- Україна не бере участі у переговорах, які стосуються її майбутнього.
- Франція й Німеччина готові до діалогу з Кремлем і підтримують ідею співпраці.
- Україна є ненадійним партнером через недотримання своїх зобов'язань.
- Угода про асоціацію з ЄС спричинила економічні труднощі, підвищення тарифів та зубожіння населення.
- Українців у країнах ЄС сприймають як людей «другого сорту» [51].

У численних публікаціях проросійських засобів масової інформації Україна систематично подається як ненадійний суб'єкт міжнародних відносин, який не виконує раніше досягнутих домовленостей. Такий образ формують на основі подій, пов'язаних із загостренням ситуації на лінії

розмежування в Донецькій і Луганській областях, а також спроб звинуватити Україну в порушенні Мінських угод. Як заявив пресекретар президента рф Дмитро пєсков 2 квітня 2021 року: «Провокації з боку Збройних сил України мають місце, і вони не поодинокі, а численні» [66].

Додатковим елементом цієї інформаційної кампанії стала трагедія з п'ятирічним хлопчиком, який загинув внаслідок вибуху на території, що не контролюється українською владою. З 2 квітня 2021 року навколо цієї події розгорнулася потужна інформаційна операція, в межах якої українській стороні намагалися приписати причетність безпілотної ЗСУ до інциденту. Незважаючи на швидке спростування цієї інформації, кремлівські медіа продовжили транслювати фейковий наратив, передавши його в ефірі державних телеканалів.

Ще одним напрямом інформаційного тиску є поширення Росією антиєвропейських наративів, які мають на меті залякати Україну перспективою війни на її території. Пропагандисти акцентують увагу на припущенні, що в разі збройного конфлікту між НАТО та Росією саме Україна стане театром воєнних дій. Цей дискурс посилювався після ухвалення у березні оновленої стратегії військової безпеки України. У відповідь російська сторона почала відкрито заявляти, що Альянс планує використати територію України для бойових дій проти РФ. Прокремлівські ресурси поширюють тези про те, що до війни буде залучене все українське населення, одночасно наголошуючи на перевазі російської армії. Такі заяви можна розглядати як демонстрацію готовності до конфлікту не лише з Україною, але й із країнами НАТО, з метою залякування європейського суспільства та поглиблення розколу в межах ЄС [68].

Паралельно Росія активно нав'язує Європі уявлення про Білорусь як потенційного супротивника, з території якої можливе вторгнення. У цьому контексті спільні військові навчання «Захід-2021» подаються як засіб демонстрації контролю Кремля над Білоруссю та як ще один інструмент тиску на Захід [68].

За словами політолога А. Ковальова, «...після зміни керівництва головного інформаційного агентства РІА «Новини» наприкінці 2013 року, ще до анексії Криму та початку конфлікту на Донбасі, інтенсивність державної пропагандистської машини у Росії досягла таких масштабів, що «російська пропаганда» стала окремим феноменом». У відповідь на цю агресивну інформаційну політику в Інтернеті з'явилася низка ресурсів, зокрема «Stopfake.org», які займаються викриттям фальшивих повідомлень, що поширюються через російські телеканали та соціальні мережі [42, с. 342–365].

Загалом, проросійські медіа активно культивують уявлення про зверхнє ставлення Європейського Союзу до українців, подаючи економічні труднощі як прямий наслідок зближення Києва з Брюсселем. У цьому контексті навіть запровадження COVID-паспортів у ЄС інтерпретується як дискримінаційний захід, що обмежує право українців на вільне пересування.

Таким чином, інформаційна війна виступає не лише деструктивним явищем, яке ускладнює розвиток інформаційного суспільства, а й потужним чинником, що формує нові вектори впливу у глобальній політиці. Її роль у трансформації світової безпекової архітектури важко переоцінити. Водночас це викликає потребу у розробці нових підходів до забезпечення національної інформаційної безпеки.

Одним із ключових напрямів має стати удосконалення правового поля щодо запобігання та протидії інформаційним війнам і маніпулятивним впливам на свідомість громадян. Для цього доцільно враховувати міжнародний досвід, здійснювати глибокий аналіз нормативних та доктринальних джерел, що дозволить напрацювати ефективні механізми реагування на виклики, які постають перед українським суспільством у контексті сучасних інформаційних загроз.

Отже, інформаційні війни стали однією з найвпливовіших форм сучасного протистояння, здатною радикально змінювати хід політичних, соціальних і військових процесів без фізичного втручання. Їхня ефективність полягає у зміні способу мислення, переконань та реакцій цілих соціальних

груп, що дозволяє досягати стратегічних цілей із мінімальними витратами. На прикладі російсько-українського конфлікту ми бачимо, як дезінформація, маніпуляція та пропаганда здатні підірвати довіру до державних інституцій, посіяти страх і розпач серед населення, створити уявлення про «неспроможність» держави, що фактично підриває її суверенітет.

Разом з тим, інформаційна війна не завжди є винятково негативним явищем. У випадку, коли вона використовується для захисту національних інтересів, просування демократичних цінностей та формування суспільної злагоди без викривлення фактів і маніпуляцій, вона може відігравати конструктивну роль. Прикладом цього є кампанії з інформаційної протидії агресору або державні інформаційні стратегії, спрямовані на підвищення стійкості суспільства до зовнішніх впливів.

Таким чином, у XXI столітті інформаційна війна набуває ознак повноцінного геополітичного інструменту, вплив якого дедалі важче ігнорувати. Вона змінює саме уявлення про війну як явище, зміщуючи акцент із фізичного знищення до контролю за свідомістю. У зв'язку з цим, в умовах постійного інформаційного тиску, ключовими завданнями для України є формування ефективної системи інформаційної безпеки, удосконалення нормативно-правової бази, розвиток критичного мислення громадян та активне вивчення міжнародного досвіду щодо протидії інформаційним загрозам.

2.3. Інформаційна безпека в системі міжнародного права: виклики та ініціативи

Попри відсутність усталеного трактування самого поняття «міжнародне інформаційне право» в науковому середовищі, його теоретичне осмислення залишається актуальним. Термін ще не набув чіткого визначення і не є усталеним у науково-правовій термінології, однак це не знижує його значення ні як об'єкта дослідження, ні як предмета викладання в освітньому процесі.

Через високу динаміку змін у сфері інформаційних відносин, системна кодифікація міжнародного інформаційного права в найближчій перспективі видається малоімовірною. Водночас, питання про визнання норм міжнародного інформаційного права як елементів окремої галузі має переважно теоретичне, а не практичне значення. Варто зазначити, що до недавнього часу навіть у межах національних правових систем інформаційне право не визнавалось самостійною галуззю права.

Дослідник А. І. Марущак вважає, що «комплексний характер інформаційного права обумовлюється, насамперед, законодавчою практикою, згідно з якою інформаційні норми включаються до традиційних галузей права, в першу чергу, конституційного, адміністративного і цивільного» [46, с. 88].

Відсутність загальновизнаного підходу до класифікації інформаційного права пов'язана із фрагментарністю його нормативної бази, різноманітністю правового регулювання та нестабільністю термінології. У науковій літературі та практиці поряд із поняттям «міжнародне інформаційне право» використовуються такі терміни, як: «міжнародне право масової інформації», «міжнародне право Інтернету» (International Internet Law), «міжнародне телекомунікаційне право» (International Telecommunications Law), «міжнародне медійне право» (International Media Law), а також «міжнародні режими інформаційно-комунікаційних технологій» (International Regimes for Information and Communication Technologies) і «режими та інформаційна інфраструктура» (International Regimes and Information Infrastructure).

У коло суб'єктів міжнародного інформаційного права входять як держави та їхні структурні підрозділи (органи центральної влади, регіональні суб'єкти, місцеве самоврядування), так і фізичні та юридичні особи, які беруть участь у процесах створення, поширення або споживання інформації [54, с. 26–51].

Необхідність міжнародної співпраці у сфері масової інформації обумовлена багатьма чинниками: потребою у регламентації діяльності ЗМІ, запобіганні пропаганді ворожнечі, узгодженні використання частот для

уникнення радіоперешкод, а також комерційними та ідеологічними інтересами.

Серед основних джерел міжнародного інформаційного права слід виділити низку міжнародних конвенцій і декларацій. На окремі варто звернути особливу увагу.

- Женевська конвенція 1936 року про використання радіомовлення в інтересах миру закріплює обов'язок держав припиняти трансляції, які підбурюють до дій проти внутрішнього порядку інших держав [33].
- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року зобов'язує держави заборонити будь-яку расистську пропаганду [49].
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року містить положення про заборону пропаганди війни [50].
- Декларація ООН 1965 року про ідеали миру, поваги та взаєморозуміння серед молоді підкреслює виховну роль ЗМІ [17].
- Декларація ООН 1982 року про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав закріплює заборону на ворожу або наклепницьку пропаганду [16].

Таким чином, хоча міжнародне інформаційне право ще не має усталеної структури і чіткого місця в системі міжнародного права, його поступовий розвиток та актуальність з огляду на загрози інформаційної безпеки змушують наукову спільноту й уряди держав шукати шляхи правового врегулювання інформаційних війн і деструктивного інформаційного впливу.

У міжнародному правовому полі вже функціонує значна кількість угод, які регламентують технічні та комерційні аспекти транскордонного функціонування засобів масової інформації:

- Статут Міжнародного союзу електрозв'язку (МСЕ), прийнятий у 1994 р. [62].
- Конвенція 1958 року про міжнародний обмін друкованими виданнями [36].

- Конвенція того ж року про обмін урядовими документами між державами [37].
- Брюссельська конвенція 1974 року, що регулює обіг супутникових сигналів та забороняє їх несанкціоноване поширення у державах, на населення яких ці програми не були спрямовані [38].

Варто окремо відзначити Орхуську конвенцію 1998 року, яка стала першою міжнародною угодою, що гарантує громадськості право на доступ до інформації про довкілля, участь у процесах ухвалення рішень та доступ до правосуддя. Документ покладає на держави обов'язок створення правових та інституційних механізмів реалізації цих прав [34]. У 2003 році був підписаний Додатковий протокол до конвенції – про реєстри викидів та перенесення забруднювачів (РВПЗ), метою якого є розширення інформаційної відкритості через запровадження національних систем реєстрації, що сприятиме скороченню забруднення довкілля.

Певний внесок у розвиток доступу до інформації забезпечують документи, ухвалені в межах діяльності НБСЄ/ОБСЄ. У Європейському регіоні функціонує спеціалізована структура – Європейський союз електрозв'язку. У 1989 році було укладено Європейську конвенцію про транскордонне телебачення – спільний документ Ради Європи та Європейської Ради [24].

Захист інформаційних прав людини вважається наріжним каменем міжнародного інформаційного правопорядку. Міжнародне право у сфері прав людини ґрунтується на антропоцентричних принципах, у центрі уваги – людина та її свободи, зокрема інформаційні. У більшості міжнародно-правових документів ці права формулюються у декларативному форматі.

Таким чином, міжнародне інформаційне право виконує важливу функцію забезпечення реалізації інформаційних прав особи та регулювання інформаційних взаємодій на глобальному рівні. Одним із відносно нових аспектів стало закріплення права на доступ до Інтернету. Так, парламент Естонії у 2000 році визнав це право на законодавчому рівні. У 2009 році

Конституційна рада Франції проголосила Інтернет доступним як фундаментальне право людини, а в 2010-му аналогічне рішення ухвалив Конституційний суд Коста-Ріки [54, с. 358].

Незважаючи на зростаючу значущість інформаційних технологій у міжнародних відносинах, юридична наука досі не дійшла згоди щодо правового статусу інформаційної війни та пов'язаної з нею інформаційної зброї. Одним із варіантів вирішення цього питання є проєкт Конвенції про забезпечення міжнародної інформаційної безпеки, що залишається нератифікованим, оскільки країни-члени ООН досі не змогли узгодити її положення. У тексті цього документа під інформаційною війною розуміється конфлікт між державами в інформаційному просторі, спрямований на завдання шкоди інформаційним системам, дестабілізацію політичного та економічного середовища, а також масову психологічну обробку населення з метою руйнування соціальної стабільності.

Згідно з таким широким визначенням, до інформаційної війни можуть бути віднесені і дії в соцмережах, і в ЗМІ. Однак недоцільно розширювати трактування цього поняття настільки, щоб воно стало самостійною категорією міжнародного права. Водночас потребує правового визначення саме категорія «інформаційна зброя». По-перше, інформаційна війна не відповідає класичному визначенню агресії, викладеному в резолюції Генеральної Асамблеї ООН, згідно з якою агресією вважається застосування збройної сили проти суверенітету або територіальної цілісності держави [54, с. 328–365].

По-друге, інформаційна війна не функціонує окремо від класичних військових дій, а виступає елементом комплексної стратегії, що супроводжує збройні конфлікти або створює ґрунт для їх розгортання. Тому доцільно передбачити в міжнародному гуманітарному праві поняття інформаційної зброї як окремої категорії засобів впливу.

Важливе значення в цьому контексті має стаття 36 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій, яка передбачає обов'язкове оцінювання

нових типів зброї на відповідність нормам міжнародного права при їх розробці або впровадженні [21].

На відміну від інформаційної війни як процесу, інформаційна зброя – це конкретні інструменти і методи, призначені для вторгнення в інформаційні системи або порушення інформаційної безпеки держави. Отже, саме ця категорія має бути чітко врегульована на рівні міжнародного права. При цьому під інформаційною зброєю слід розуміти ті засоби, що здатні спричинити безпосередню шкоду, а не лише опосередкований вплив. Згідно з загальноприйнятим визначенням, зброя – це засіб, спрямований на зниження або повну втрату здатності противника до ведення бойових дій [48, с. 115–126].

У своїй статті І. В. Воробйова пропонує відносити до інформаційної зброї лише ті інструменти, що прямо націлені на знищення або порушення функціонування військових інформаційних систем. До них належать засоби радіоелектронної боротьби, електромагнітна та спрямована енергетична зброя, а також спеціальні програмні засоби – комп'ютерні віруси, троянські програми, черв'яки, утиліти прихованого адміністрування тощо [11, с. 143].

Як ми вже зауважували вище, у межах сучасного інформаційного простору активно використовується поняття «дезінформація», яке охоплює процес цілеспрямованого поширення неправдивих або спотворених даних. Яскравим прикладом стала ситуація під час пандемії COVID-19 у 2019–2020 роках. Однією з найпоширеніших хибних ідей було твердження, що вірус є штучно створеною біологічною зброєю, призначеною для регуляції чисельності населення. Також поширювалася викривлена статистика, яка посилювала панічні настрої у суспільстві.

Таким чином, інформаційна зброя становить загрозу як для національної безпеки, так і для життя громадян, оскільки сприяє порушенню прав людини, підриву державного суверенітету, розпалюванню міжнаціональної ворожнечі, та може бути використана з терористичною метою.

Наростаюча значимість правового регулювання інформаційної сфери зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій та зростаючою роллю мережі Інтернет. Остання, поряд із виконанням комунікаційної функції, дедалі частіше виступає інструментом злочинної діяльності. Це підкреслює потребу в системному підході до кібербезпеки як одного з ключових напрямів захисту державних і приватних інформаційних мереж [9, с. 32].

На думку В. Вишнівського, поняття «інформаційна безпека» слід трактувати як здатність інформаційного середовища та кіберсистем протидіяти загрозам, реагувати на них та швидко відновлювати функціональність після атаки. У це поняття включається й розвиток наступального потенціалу кіберзасобів [9, с. 33].

Інформаційну безпеку доцільно визначати як стан захищеності національного інформаційного простору або його окремих елементів від зовнішніх чи внутрішніх впливів, які можуть призвести до порушення стабільності, доступу до інформації або її цілісності. Ефективне забезпечення цієї безпеки потребує створення дієвої системи, здатної оперативно виявляти, запобігати та нейтралізувати кіберзагрози, які становлять небезпеку як для особистих інтересів, так і для корпоративного або національного рівня.

Згідно з глосарієм, підготовленим ISACA у 2014 році, інформаційна безпека – це процес захисту інформаційних активів шляхом запобігання загрозам під час зберігання, обробки або передачі даних у межах інформаційних систем, пов'язаних у мережі. Видання *«Трансформація інформаційної безпеки»* поглиблює це розуміння, додаючи, що захист повинен охоплювати і боротьбу з високотехнологічними загрозами, зокрема – складними цілеспрямованими атаками (APT), кібервійнами та іншими деструктивними впливами.

Серед головних проблем у сфері гарантування інформаційної безпеки слід виокремити недооцінку критичної важливості інформаційної безпеки як складової національної безпеки; відсутність чітких визначень, нормативної бази та узгодженості термінології; залежність від імпортного програмного

забезпечення й технічних засобів; слабку координацію між відповідними державними органами; низький рівень кваліфікації кадрів та нестачу методичного супроводу [48, с. 150].

Ще одним доказом стратегічної важливості цієї сфери є розробка рядом держав доктрин з ведення спеціальних інформаційних операцій, які передбачають цілеспрямоване інформаційне втручання у внутрішні справи інших держав через відповідні державні органи або спецструктури.

Узагальнюючи зазначене, варто наголосити, що забезпечення інформаційної безпеки – це комплексне завдання, яке вимагає участі усіх рівнів суб'єктів – від окремих громадян до інституцій державного управління. Такий підхід дозволяє створити стійке та безпечне цифрове середовище. Досягнення цієї мети передбачає активну взаємодію між державними структурами, приватними компаніями та громадянським суспільством, що включає обмін інформацією, координацію дій та спільну відповідальність, а також розвиток концепцій «інформаційної екології», «гігієни інформації» та «критичного мислення», які мають стати складовою загальноосвітніх програм і соціальних практик [48].

Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ) активно долучився до обговорення питань безпеки у сфері інформаційного простору, особливо після проведення Всесвітнього саміту з інформаційного суспільства (WSIS), що відбувся у Женеві та Тунісі, а також Повноважної конференції МСЕ 2006 року. Керівництво організації визначає своєю основною метою забезпечення довіри та гарантування безпеки при використанні інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

У 2008 році в Йоханнесбурзі МСЕ-Т ухвалила Резолюцію № 50 під назвою «Інформаційна безпека» [63]. Цей документ акцентував увагу на потребі активізації співпраці між державами-членами з метою створення узгоджених міжнародних стандартів у сфері боротьби з кіберзлочинністю. Також було наголошено на важливості підвищення обізнаності громадськості про потенційні загрози в кіберпросторі та відповідні заходи протидії.

Серед важливих ініціатив МСЕ у цьому напрямі варто відзначити створення спеціального методичного документа – «Розуміння кіберзлочинності: Посібник для країн, що розвиваються» (Understanding Cybercrime: A Guide for Developing Countries), підготовленого експертами МСЕ [96]. У посібнику викладено основні принципи міжнародного підходу до інформаційної безпеки, ключові визначення та уніфікована модель взаємодії суб'єктів національної безпеки у сфері ІКТ. Цей документ і досі вважається одним з найактуальніших і найґрунтовніших у своїй сфері.

Окрім системи ООН і пов'язаних із нею організацій, до проблем кібербезпеки залучаються й інші впливові міжнародні структури. Так, ще у 1997 році держави-члени G7 (на той час – G8) вперше офіційно визнали серйозність загроз, пов'язаних із «високотехнологічною злочинністю». Під час наради міністрів юстиції та внутрішніх справ було ухвалено спільне комюніке, до якого долучено документ «Принципи та план дій щодо боротьби з високотехнологічними злочинами» (Principles and Action Plan to Combat Hightech Crime) [22]. У цьому ж році створено спеціальний Підкомітет з високотехнологічної злочинності (група Рим–Ліон), який продовжує роботу й донині.

У європейському контексті адміністративного регулювання у сфері інформаційної безпеки особливу увагу приділяють загрозам, які виникають через неконтрольоване використання інформаційного простору. Зростання кіберризиків спричинило усвідомлення обмеженості можливостей національних законодавств у протидії сучасним формам кіберзлочинності.

Задля вирішення цих викликів було розроблено Європейську конвенцію про кіберзлочинність, яка була ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 23 листопада 2001 року. Її підписали 46 країн, серед яких 38 держав-членів ЄС, а також США, Канада, Японія і ПАР. Документ ратифіковано 24 країнами, серед яких і Україна. Натомість Китай, Росія та кілька країн Латинської Америки до неї не приєдналися [35].

Конвенція охоплює широкий спектр проблем, зокрема несанкціонований доступ до комп'ютерних мереж, перехоплення даних, порушення цілісності систем, незаконне використання пристроїв, кібершахрайство, кіберпідробки, а також злочини, пов'язані з дитячою порнографією і тероризмом. Основна мета цього документа – створити універсальну правоохоронну платформу, яка дозволила б країнам-учасникам ефективно обмінюватися інформацією та координувати дії з розслідування і запобігання кіберзлочинності. Також Конвенція встановлює вимоги до Інтернет-провайдерів щодо збереження персональних даних користувачів, які можуть стати об'єктом запиту правоохоронних органів у процесі розслідувань [35].

Ще одним важливим нормативним актом у цій сфері стала Директива Європейського Союзу, яка була першою юридично обов'язковою ініціативою горизонтального характеру у сфері кібербезпеки. Її головна мета – захист критичної цифрової інфраструктури, включно з постачальниками життєво необхідних послуг, від серйозних кібератак, що можуть мати руйнівні наслідки [91].

Цю Директиву було ухвалено Європарламентом і Радою ЄС 6 липня 2016 року, а держави-члени мали імплементувати її положення до 9 травня 2018 року. Формулювання мети документа звучить так: «...забезпечити високий загальноєвропейський рівень мережевої та інформаційної безпеки».

Наступним кроком ЄС стало прийняття Закону про інформаційну безпеку, що було закріплено в Постанові № 2019/881 Європарламенту та Ради ЄС від 17 квітня 2019 року. Закон регулює діяльність Європейського агентства з інформаційної безпеки (ENISA) та впроваджує систему сертифікації ІКТ-продуктів і послуг на всій території ЄС [67].

У листопаді 2016 року Європейський парламент прийняв Резолюцію під назвою «Стратегічні комунікації Європейського Союзу як засіб протидії пропаганді третіх сторін» (EU Strategic Communication to Counteract Propaganda Against It by Third Parties). Цей документ опирається на попередні

нормативні акти ЄС, зокрема План дій зі стратегічних комунікацій (Action Plan on Strategic Communication) [75]. Основна увага в Резолюції приділяється вивченню інформаційного впливу з боку Російської Федерації, особливо через цифрові та мультимедійні платформи. Уперше було підкреслено не лише необхідність захисних дій, а й важливість наступальних інформаційних ініціатив.

У документі Росія прямо згадується як джерело гібридних загроз, зокрема – у кіберпросторі. Особливу увагу приділено наслідкам дезінформації для стабільності Європейського Союзу у сфері інформаційної безпеки [75]. У березні 2015 року Європейська рада доручила Верховному представнику ЄС у співпраці з державами-членами та інституціями ЄС розробити комплекс заходів у сфері стратегічних комунікацій. Це стало поштовхом до створення спеціальної робочої групи, яка займається протидією кампаніям дезінформації, що проводяться Росією.

Іще одним вагомим міжнародним актором у сфері кіберзахисту є Талліннський центр передового досвіду НАТО в галузі кібероборони (CCD COE). Центр був створений у 2008 році за ініціативою Естонії та фінансової підтримки країн-учасниць. Поштовхом до його утворення став інцидент з масовими кібератаками на Естонію у 2007 році, що були пов'язані з переміщенням пам'ятника «Бронзовому солдату». 28 жовтня 2008 року Північноатлантична рада офіційно визнала Центр як міжнародну військову організацію під егідою НАТО. Першими спільними діями стали естонсько-шведські навчання з кіберзахисту, проведені у грудні 2008 року.

У січні 2013 року в Гаазі розпочав роботу Європейський центр протидії кіберзлочинності (EC3) [95]. Основним завданням цієї структури є виявлення та знешкодження організованих злочинних груп, що здійснюють кібератаки на критичну інфраструктуру, фінансові установи та займаються розповсюдженням дитячої порнографії. EC3 зосереджується на трьох головних напрямках: кібершахрайство з фінансовими збитками, злочини проти

неповнолітніх у цифровому середовищі, та атаки на інформаційні системи [95].

У 2013 році вийшов у світ фундаментальний документ «Талліннське керівництво з міжнародного права, що застосовується до кібервійни» (Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare). Цей документ є результатом багаторічної праці міжнародної групи експертів під егідою Центру передового досвіду НАТО у Таллінні. У керівництві підкреслюється, що жодна країна не може претендувати на суверенітет над глобальним кіберпростором, однак кожна держава має суверенні права щодо кіберінфраструктури, яка знаходиться на її території, та відповідної діяльності, що здійснюється з її використанням [94].

У вересні 2015 року в ЄС було започатковано діяльність оперативної групи East StratCom Task Force, метою якої є посилення позитивного іміджу Європейського Союзу, протидія дезінформації та роз'яснення політичних позицій ЄС для зовнішньої аудиторії. Ураховуючи високий рівень залучення міжнародної спільноти до розв'язання стратегічно важливих завдань розвитку інформаційного простору, а також посилення загроз його використання у якості гібридного інструменту агресії, можна зробити обґрунтований висновок про наявність сформованого міжнародного консенсусу. Цей консенсус ґрунтується на усвідомленні критичної необхідності посилення інформаційної безпеки як на національному, так і глобальному рівнях у відповідь на нові виклики кіберепохи.

З огляду на наявні прогалини у міжнародно-правовому регулюванні інформаційних війн, актуальним є формування нових правових механізмів, спрямованих на забезпечення стабільності та безпеки у глобальному інформаційному просторі. У цьому контексті можна запропонувати такі ключові напрями вдосконалення. По-перше, прийняття універсальної міжнародної конвенції з регулювання інформаційної війни. Необхідно розробити новий міжнародний документ під егідою ООН, який би чітко визначав поняття «інформаційна війна» та «інформаційна зброя»; ознаки

агресії у кіберпросторі; принципи відповідальності держав за здійснення або підтримку дезінформаційних кампаній; механізми моніторингу та санкції за порушення. По-друге, узгодження міжнародних стандартів для ідентифікації та протидії дезінформації. Запровадження мінімальних вимог до прозорості цифрового контенту, включаючи верифікацію джерел, маркування змінених зображень та розпізнавання штучно згенерованої інформації (deepfakes), зобов'язало б цифрові платформи виконувати певні регуляторні функції. Наступне – посилення ролі міжнародних організацій. Розширення повноважень вже існуючих інституцій (зокрема, МСЕ, ЮНЕСКО, ENISA, ЕСЗ) для створення постійно діючих механізмів розслідування інформаційних атак, обміну оперативною інформацією між державами та сприяння інформаційній прозорості.

По-четверте, створення спеціального міжнародного трибуналу з питань інформаційної безпеки. Подібно до Міжнародного кримінального суду, такий трибунал міг би розглядати справи про серйозні порушення, пов'язані з інформаційною агресією, включаючи втручання у вибори, масові інформаційні атаки проти мирного населення, цілеспрямовану дестабілізацію держав. Наступне – розробка єдиної методології оцінки шкоди від інформаційних атак. Визначення економічних, соціальних, психологічних та політичних збитків від дезінформаційних кампаній дозволило б впроваджувати компенсаторні механізми та відповідні санкції до держав-агресорів. По-шосте, визнання принципу «інформаційного нейтралітету». На зразок концепції нейтралітету в класичних війнах, необхідно закріпити в міжнародному праві зобов'язання країн утримуватись від використання інформаційного простору третіх держав для ведення інформаційних атак, пропаганди чи маніпуляцій. І останнє – підтримка міжнародної культури інформаційної гігієни. Визнання освіти в сфері медіаграмотності, критичного мислення та цифрової безпеки як ключових елементів формування глобальної стійкості до інформаційних загроз.

Таким чином комплексна імплементація зазначених пропозицій сприятиме не лише підвищенню ефективності міжнародно-правового захисту від інформаційних загроз, а й створенню основ для нової побудови інформаційної безпеки у XXI столітті.

Водночас, попри наявність низки нормативно-правових актів – таких як Європейська конвенція про кіберзлочинність, директиви ЄС, резолюції Європейського парламенту та спеціальні ініціативи ENISA й НАТО – міжнародне право ще не сформувало єдиного універсального механізму запобігання та регулювання інформаційних війн. Відсутність загальновизнаних юридичних визначень понять «інформаційна війна» та «інформаційна зброя» ускладнює притягнення до відповідальності держав або недержавних суб'єктів за ведення деструктивної інформаційної діяльності.

Європейський Союз активно впроваджує сертифікаційні механізми для цифрових продуктів і послуг, створює оперативні аналітичні групи з протидії дезінформації (наприклад, East StratCom Task Force), а НАТО інвестує в розвиток кіберзахисту та міжнародної правової бази (як у випадку з Tallinn Manual).

Отже, у сучасних умовах інтенсивного розвитку інформаційних технологій, зростання кількості гібридних загроз та активного використання дезінформаційних кампаній як інструменту зовнішньополітичного тиску, вдосконалення міжнародно-правових механізмів протидії інформаційним війнам є нагальною потребою для гарантування стабільності, безпеки та дотримання прав людини в цифрову епоху.

РОЗДІЛ 3 СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОШИРЕННЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

3.1. Шляхи поширення дезінформації через соціальні мережі

Зі зростанням популярності Інтернету значно розширюється його вплив на повсякденне життя людей. Масове впровадження швидкісних і безкоштовних онлайн-платформ забезпечує базу для комунікації більшості населення, відкриваючи доступ до інформаційних ресурсів, впливаючи на формування економічних інтересів та політичної позиції громадян.

Цифрові технології суттєво трансформували способи комунікації та функціонування медіасфери, змінивши як підходи до споживання новин, так і механізми їх створення. Соціальні мережі та інші онлайн-ресурси дедалі частіше виконують роль основного джерела новин для мільйонів користувачів. Водночас легкість публікації та миттєвого поширення новин через Інтернет у поєднанні з обмеженою здатністю перевіряти великі обсяги інформації створили умови для стрімкого зростання дезінформації та фейків.

Термін «дезінформація» вживається для позначення процесу маніпулювання інформаційним простором, що полягає у навмисному введенні в оману за допомогою неповних або несвоєчасних відомостей, перекручення контексту чи подання неправдивої інформації у вигляді достовірної.

Поняття дезінформації є об'єктом активного дослідження серед науковців. У науковій літературі воно зазвичай трактується як неправдиве повідомлення, яке навмисне перекручується і подається під виглядом достовірного з метою ввести в оману громадськість або політичних опонентів, спонукати їх до певних дій, а також використовується як засіб маніпулювання свідомістю, послаблення позицій конкурентів чи приховування власних помилок і прорахунків [82, с. 77]. У ширшому розумінні дезінформація визначається як публічне поширення недостовірної інформації, яка не пройшла належної перевірки або була визнана хибною за її результатами, при

цьому здатна спричинити негативні наслідки для реалізації конституційних прав громадян чи навіть становити загрозу національній безпеці [60, с. 18].

Наприклад, Фетцер визначав дезінформацію як поширення неповної, неточної або навмисно спотвореної інформації з ціллю свідомого введення в оману щодо істинного стану речей [90]. Водночас В. Шлапаченко розглядав дезінформацію як інструмент інформаційно-психологічного впливу, підкреслюючи, що об'єктом такого впливу виступає особа або група осіб, наділених повноваженнями ухвалювати рішення, засобом – спеціально модифікована інформація, а кінцевою метою – формування викривленого сприйняття дійсності, що сприяє прийняттю вигідних для суб'єкта впливу рішень [86]. Зі свого боку, М. Кіца трактувала дезінформацію як метод психологічного впливу, сутність якого полягає в поданні цільовій аудиторії хибної інформації, що створює викривлене уявлення про реальність, проте не акцентувала увагу на обов'язковості ухвалення об'єктом впливу бажаного рішення як остаточної мети дезінформаційного впливу [31].

ЮНЕСКО трактує дезінформацію в тісному взаємозв'язку з двома суміжними категоріями: недостовірною інформацією (misinformation) – інформація, яка є неправильною або неточною, але не містить навмисного обману. Така інформація часто є результатом помилкових уявлень або неправильного тлумачення фактів; шкідливою інформацією (malinformation) – справжні дані, які навмисно поширюються з метою завдати шкоди, принизити або образити когось. Це можуть бути приклади наклепу, образливих висловлювань або розголошення приватної інформації без дозволу [89].

Дезінформація ґрунтується на низці ключових принципів, які забезпечують її ефективність. Перш за все, це так звані «класифікатори» – система групування дезінформаційних повідомлень за заздалегідь визначеними ознаками, серед яких особливе місце посідають «ключові» слова, навколо яких вибудовуються відповідні дезінформаційні наративи.

Другий принцип стосується структури так званої «сітки» – об'єднання кількох Telegram-каналів під єдиним управлінням, спільною концепцією та

ідеєю. Типова сітка включає власника (бенефіціара), куратора, який роздає завдання, головного редактора, відповідального за публікацію контенту, а також PR-менеджера, дизайнера, райтера та технічних працівників.

Третій принцип полягає у функціонуванні численних анонімних Telegram-каналів в Україні, які поширюють неперевірену інформацію, політично-військові «інсайди» та суб'єктивні коментарі щодо міжнародних відносин. Такі канали часто репостять одне одного, формуючи спільний інформаційний простір, орієнтований на швидке поширення дезінформації серед цільової аудиторії.

Четвертим інструментом є використання риторичних запитань, які подаються у супроводі фейкових фактів і зазвичай не потребують відповіді, натомість створюють ілюзію очевидності викладеного твердження.

П'ятий принцип – «психологічний шок» – передбачає поширення інформації про надзвичайні події, які викликають сильну емоційну реакцію та руйнують психологічні бар'єри, відкриваючи шлях для подальшого нав'язування пропагандистських меседжів.

Шостий – «принцип контрасту» – використовується для завуальованої подачі негативної інформації. Він ефективний, коли пряма критика недоцільна, а увагу суспільства потрібно відволікти на іншу, більш резонансну подію, що затьмарює негативні наслідки.

Останній, сьомий принцип – це перекладання відповідальності. Він активно застосовується для уникнення осуду або покарання, коли суб'єкт дезінформаційної кампанії намагається звинуватити у власних діях іншу сторону, зокрема, російська пропаганда часто використовує цей прийом для маніпулювання міжнародною думкою та відведення уваги від власних злочинів [53].

Дезінформація як явище охоплює різні форми неправдивого або шкідливого контенту, які мають певні характерні риси: свідома дезінформація – коли поширювач знає про хибність інформації, але свідомо вводить у оману інших, маючи конкретну мету; ненавмисна хибна

інформація – це дезінформація, поширена особами, які вірять у її достовірність, що зазвичай виникає через неправильне розуміння або недбалість. Також інформація зі шкідливим змістом – реальні факти, які використовуються з метою завдати шкоди особам, державам або інституціям; приклади – дифамація, маніпулятивна критика.

За словами українського дослідника Г. Почепцова, дезінформація має низку властивостей, які забезпечують її ефективне поширення:

- насиченість емоційними повідомленнями, що сприяє масовому охопленню;
- створення уявного об'єкта, який руйнує звичну картину світу;
- стійкість до спростування через відсутність доказової бази для вигаданих наративів;
- прицільний вплив на чутливі аспекти колективної свідомості [60, с. 326].

Різновиди дезінформаційного контенту включають текстові, відео- та аудіоформати. Водночас методи її розповсюдження охоплюють такі явища, як фейкові новини, дипфейки, цільова маніпуляція та координована неавтентична активність у соцмережах.

Текстова дезінформація є найбільш доступною та поширеною формою – кожен користувач може швидко створити публікацію без спеціальних навичок. Саме тому більшість інформації, яка поширюється через соцмережі (Facebook, Telegram), онлайн-медіа чи навіть друковані джерела, має текстову природу.

Щодо відеоформату – сучасні технології зробили створення відеоконтенту простішим: сьогодні можна знімати й поширювати відео лише за допомогою смартфона з доступом до Інтернету. Раніше для цього потрібні були спеціальне обладнання та монтажні навички.

Аудіодезінформація поширюється через подкасти, радіопередачі, голосові повідомлення в месенджерах та під час особистих розмов. З огляду

на інтимність такого контенту, його сприйняття часто є більш довірливим, що підсилює його потенційну ефективність у маніпулятивних цілях [15].

Отже, соціальні мережі, зважаючи на свою відкритість, швидкість комунікації та високу емоційну залученість аудиторії, виступають головним каналом розповсюдження дезінформації у цифрову епоху.

Одним із найбільш поширених і ефективних методів поширення дезінформації є так звана координована неавтентична поведінка. Цей підхід полягає у створенні численних фальшивих акаунтів, які одночасно поширюють однакові меседжі, посиляючись один на одного або на єдине джерело. Метою є створення інформаційного середовища, де користувачі бачать лише ті відомості, які вигідні автору дезінформаційної кампанії, в той час як альтернативні погляди або правдива інформація штучно витісняються з інформаційного поля.

Останні роки характеризуються активним поширенням явища, відомого як «fake news» або фейкові новини. Це навмисна інформаційна маніпуляція, що поширюється через соціальні мережі та традиційні ЗМІ з метою вплинути на громадську думку задля досягнення політичних, ідеологічних або комерційних цілей. Розвиток цифрових технологій сприяв тому, що все більше людей шукає новини в Інтернеті, зокрема в соціальних медіа.

Однією з найнебезпечніших форм фальсифікації стала поява deepfake – технології створення фальшивих аудіо- та відеоматеріалів на основі штучного інтелекту, які надають неправдивим повідомленням вигляд автентичності. Вони можуть бути використані для дискредитації публічних осіб, шантажу чи створення хибних політичних заяв. У відповідь на загрозу Facebook у січні 2020 року заявив про блокування політичних deepfake-відео, визнавши їх інструментом дезінформації.

Хоча термін «фейкові новини» став загальновідомим у 2016 році, його зміст і дотепер не має чіткого визначення. Наприклад, Кембриджський словник тлумачить фейкову новину як «неправдиву історію, що маскується

під справжню, зазвичай поширюється через Інтернет або інші медіа, аби вплинути на політичні погляди або в гумористичних цілях» [6].

На основі аналізу різних дослідницьких підходів, можна виокремити характерні риси фейкових новин – навмисне створення повністю неправдивого контенту або викривлене подання часткової правди; відсутність фактичної бази при поданні інформації як новинного повідомлення; подання правдивих фактів у викривленому контексті; цілеспрямованість на маніпуляцію аудиторією; використання самозваних або анонімних джерел; сенсаційні заголовки, що не відповідають змісту публікації; змішування з чутками, міфами, сатирою або жартами, що сприймаються як правдиві; критика соціальних чи політичних тем із навмисним перекрученням; імітація стилю авторитетних ЗМІ; активне використання Інтернету для масштабного поширення [41].

Інтернет, особливо соціальні мережі, істотно відрізняється від традиційних ЗМІ, адже тут немає чітких етичних чи редакційних стандартів. Інформаційна багатоманітність поєднується з можливістю досягати масової аудиторії без професійних інституцій. Наприклад, за результатами дослідження Центру контент-аналізу, 62% українців регулярно отримують новини з соціальних мереж, причому для 14% із них соціальні медіа – це головне джерело інформації. І ця частка постійно зростає [85].

Інтернет створює надзвичайно сприятливі умови для розповсюдження фейків. Для цього іноді достатньо лише одного акаунта, підключеного до соціальної мережі. Наявність провокаційних, емоційних заголовків значно підвищує інтерес аудиторії, що приносить прибуток поширювачам через рекламні платформи. Таким чином, фейкові новини виконують не лише політичну, а й економічну функцію, перетворюючись на зручний інструмент впливу та прибутку.

Втім, для ефективного поширення фейку недостатньо гучного заголовка. Поведінка споживача інформації формується під впливом двох факторів: прагнення отримувати достовірну інформацію та бажання

підтвердження власних уявлень. Тобто, людина має природну схильність вірити у ті повідомлення, які співвідносяться з її світоглядом [6].

Дослідження показують, що фейкові новини зазвичай поширюються від користувачів з малою аудиторією до ширшого загалу. Первинними джерелами є маловідомі блоги, а вже згодом фейкова інформація може потрапляти на великі платформи. У цьому полягає основна небезпека: низька достовірність і високий рівень охоплення створюють ефект масовості та «вірогідності».

Від початку 2014 року Росія активно веде інформаційну війну проти України, яка не має на меті переконання чи переманювання на свій бік, а спрямована на засмічення інформаційного простору. Її головною метою є створення хаосу в інформаційному полі, перенасичення його суперечливою та складною для розуміння інформацією, внаслідок чого пересічному громадянину стає вкрай важко орієнтуватися у подіях, що відбуваються. Російські пропагандисти намагаються позбавити жителів східних регіонів України можливості знайти логічні аргументи на підтримку української влади та побачити раціональні перспективи розвитку.

Основною метою цієї інформаційної агресії є повне руйнування довіри громадян на сході України до державної влади, української армії та, загалом, до будь-яких структур європейського демократичного простору. Після руйнування інформаційного середовища в дію вступають емоції: страх, зневіра, паніка, відчуття втрати контролю. Пропагандистські меседжі, що поширюються рф, мають на меті створити у мешканців східних регіонів уявлення про «визвольну місію» росії щодо захисту їхніх прав та безпеки [81].

У сучасній російській федерації ідеологічним підґрунтям інформаційної війни є формування єдиної національної ідеї, яка повинна об'єднувати багатонаціональне та багатоконфесійне суспільство довкола спільних цінностей. Така ідея виконує функцію метаструктури пропаганди, що пронизує увесь медіапростір. Згідно з державними програмами, до ключових цінностей, які мають пропагуватися, відносяться: здоров'я, праця, родина, любов до Батьківщини, громадянська активність та відповідальність.

Соціальні мережі стали потужним інструментом поширення пропаганди і дезінформації в контексті російсько-української війни, фактично перетворившись на головне поле інформаційного протистояння. Обидві сторони активно використовують ці ресурси для дискредитації одна одної та формування бажаного міжнародного іміджу. Зважаючи на те, що значна частина, особливо молоді, отримує новини саме через соціальні медіа, ці ресурси вважаються доступнішими, швидшими й привабливішими завдяки своїй інтерактивності.

З початком широкомасштабної фази конфлікту в 2022 році обидві сторони продемонстрували активне використання соцмереж для маніпуляції фактами, прикладів чого стає дедалі більше. Так, 25 лютого 2022 року, наступного дня після початку повномасштабного вторгнення РФ, у соцмережах, пов'язаних з російською владою, було поширено фейкову інформацію про нібито втечу президента України Володимира Зеленського за кордон. Щоб спростувати цю брехню, він особисто оприлюднив у соцмережах відео, на якому чітко видно, що він перебуває у Києві [81].

Однак маніпуляції не обмежуються образами лідерів. Фейкові новини щодо подій на фронті також значною мірою впливають на сприйняття конфлікту, вводячи в оману людей, які прагнуть достовірної інформації.

Іншим поширеним методом є використання емоційно забарвлених відео для викликання реакції підозри або тривоги. Наприклад, відео, що нібито зафіксувало бої між українськими та російськими військами 26 лютого 2022 року, переглянули понад 1,3 млн разів. Однак згодом з'ясувалося, що це кадри з навчань Французького іноземного легіону в Малі, які були у відкритому доступі ще з 2019 року.

Однією з сучасних тактик поширення дезінформації під час російсько-української війни стало використання технології *deepfake*. В одному з випадків російські кіберзлочинці зламали український веб-сайт і опублікували фальсифіковане відео, на якому нібито Президент України Володимир Зеленський закликає українських військових скласти зброю. Цей інцидент

продемонстрував небезпеку використання синтетичних відео у поєднанні з компрометованими онлайн-платформами, що дозволяє створити враження достовірності повідомлень. У згаданому відео чітко простежуються типові ознаки застосування deepfake: розмиті контури, некоректна синхронізація елементів обличчя з шиєю та волоссям, штучність міміки (особливо під час моргання), а також занижена якість відеозображення, яка маскує дефекти, пов'язані з недосконалістю нейромережових алгоритмів.

Із початком повномасштабної агресії Росії 24 лютого 2022 року в українському інфопросторі, зокрема в Facebook і Telegram, фіксується стрімке зростання патріотичних та антиросійських настроїв. У результаті цього відверта російська дезінформація – зокрема грубо змонтовані зображення – рідко потрапляла в інформаційний простір, зокрема в соцмережі одеського регіону. Як приклад, фейкові світлини, створені з метою демонізувати українську владу та армію:

- зображення бійців полку «Азов» із нацистською символікою;
- Президент України, який нібито тримає футболку зі своїм прізвищем і свастикою;
- ополонка у формі свастики, в якій нібито купається військовослужбовець [64].

Ще одним фейковим прикладом стало зображення, що поширювалося у мережі, де український генерал передає шаблю послу США в Україні, стоячи на одному коліні. Цей епізод подавали як символ «капітуляції» України перед американською владою. При цьому зазначалося, що подія нібито мала місце 25 травня 2014 року. Насправді ж фотографія була зроблена раніше у Херсоні, під час офіційної церемонії нагородження американського дипломата Теффта символічним подарунком – шаблею на згадку про Джона Поля Джонса, котрий у XVIII ст. допоміг козакам перемогти турків.

Аналогічні фейки розповсюджувалися у соцмережевій спільноті «АнтиМайдан». Одне з таких повідомлень під назвою «Апартеїд по-українськи» розповідало історію жінки з Донецька, яка начебто, переїхавши

до Дніпропетровщини, зіткнулася з дискримінацією. У ній стверджувалося, що мешканці Донбасу не мають права на реєстрацію без проходження «принизливої процедури» та що ця політика нібито затверджена Держдепом США і новим президентом України, а ті, хто не доведе «відсутність співпраці із сепаратистами», будуть депортовані до сільських регіонів.

У травні 2014 року в інтернеті з'явилося відео, на якому українські військові буцімто скидають мертві тіла з бойової машини біля Краматорська. Насправді це відео було зняте в Дагестані ще у 2012 році, а в оригіналі публікувалося під назвою «Публічні звірства кафірів над тілами шахідів».

У підсумку, соціальні медіа довели свою ефективність як інструмент ведення сучасної інформаційної війни. Вони стали майданчиком для масованого розповсюдження дезінформаційних повідомлень, що, використовуючи візуальні, емоційні та технологічні засоби, спрямовані на маніпулювання думкою як українського суспільства, так і міжнародної аудиторії. У результаті створюється своєрідне «інформаційне павутиння», яке постійно розширюється, охоплюючи нові цільові групи [64].

У зв'язку з колосальними масштабами дезінформаційного впливу у глобальному цифровому просторі та зростанням потоку фейкових повідомлень, перед суспільством постає нагальна потреба у системному протистоянні інформаційним маніпуляціям, що спотворюють громадську думку та свідомість. Через те, що гарантування інформаційної безпеки в мережі наразі є досить складним завданням, а в арсеналі держав часто бракує ефективних механізмів протидії, ключову роль у цьому процесі починають відігравати самі цифрові платформи, доступні технічні інструменти та обізнаність користувачів. Відповідальна поведінка користувачів, критичне мислення та свідоме споживання інформації є важливими елементами у зниженні впливу фейкових повідомлень.

Найнадійнішим способом уникнення потрапляння в пастку дезінформації залишається отримання новин із перевірених, авторитетних джерел. Це можуть бути медіаорганізації, які дотримуються журналістських

стандартів та професійної етики. Серед провідних міжнародних ЗМІ варто виокремити Reuters, Bloomberg, BBC, Financial Times, Deutsche Welle, The Washington Post. Водночас в Україні Інститут масової інформації (ІМІ) створив «білий список» національних медіа, що демонструють високий рівень журналістської доброчесності – зокрема, Суспільне, Громадське, Ліга, Українська правда, Укрінформ, Радіо Свобода, Дзеркало тижня, НВ, Еспресо, Бабель.

Втім, трапляються випадки, коли новина ще не встигла з'явитися на офіційних сайтах чи верифікованих акаунтах ЗМІ. У таких ситуаціях користувачу варто орієнтуватися на методичні поради, засновані на результатах спеціалізованих досліджень: оцінка надійності джерела: перевірка легітимності ресурсу, його історії, авторства, наявності розділу «Про нас», достовірних контактів та фізичних адрес. Особливу увагу слід звертати на підозрілі або маловідомі URL-адреси; аналіз контенту: варто насторожитися при виявленні однобічної подачі подій, надто емоційних чи сенсаційних заголовків, використанні сумнівних фото або відео, відсутності вказівок на джерела соціологічних даних; скептичне ставлення до контенту блогерів та соціальних мереж: необхідно верифікувати представлену там інформацію шляхом її зіставлення з даними авторитетних видань. Крім того, існують спеціалізовані ресурси з перевірки фактів, які допомагають виявляти неправдиві твердження.

В умовах гібридної війни Україна потребує стратегічного підходу до інформаційної політики, зокрема щодо соціальних медіа, які стали ареною протистояння. Прогнозно-аналітична діяльність у цій сфері дозволяє виявляти потенційні інформаційні ризики та формувати дієві інструменти протидії. Державні інститути мають активніше інтегруватися в цифровий простір, зокрема, шляхом підтримки громадських ініціатив, ЗМІ та блогерів, які дотримуються стандартів достовірності. Важливо не лише інформувати, а й формувати наративи, що сприяють зміцненню патріотизму, гуманізму та національної свідомості.

Ігнорування цифрових можливостей комунікації з боку органів влади є стратегічною помилкою, яка послаблює їхню спроможність протистояти викликам сучасної інформаційної доби.

Ефективна боротьба з дезінформаційними кампаніями вимагає скоординованої співпраці між державними структурами, представниками бізнесу, науковцями та інститутами громадянського суспільства. Об'єднання зусиль, знань і технологічних рішень дозволяє покращити виявлення фейків, обмінюватися успішними практиками, а також синхронізувати реакцію на нові виклики.

Окрім технічних рішень, важливим компонентом залишається впровадження стандартів прозорості та підзвітності. Йдеться про необхідність покладання відповідальності на осіб та організації, які свідомо поширюють дезінформацію. Це передбачає як удосконалення механізмів контролю та правозастосування у сфері цифрових комунікацій, так і активізацію міжнародного співробітництва для протидії транснаціональним кампаніям впливу.

Загострення проблеми дезінформації, що поширюється через соціальні мережі, вимагає формування сучасних, гнучких і багаторівневих механізмів захисту. Поєднуючи розробку новітніх технологій, просування цифрової грамотності, зміцнення інституційної взаємодії та посилення прозорості, суспільства можуть істотно зміцнити свою інформаційну стійкість. Це, у свою чергу, сприятиме збереженню цілісності демократичного публічного дискурсу та протидії спробам маніпулювання громадською думкою.

Отже, соціальні мережі в умовах цифрової трансформації стали основною платформою для поширення дезінформації, фейкових новин і маніпулятивного контенту. Висока швидкість комунікації, простота доступу до інформаційних платформ, відсутність належного контролю за правдивістю публікацій та алгоритми персоналізованого поширення контенту створили ідеальне середовище для зростання обсягів неправдивої інформації.

Особливу ефективність у поширенні дезінформації демонструють фейкові новини, які навмисно створюються з метою впливу на громадську думку, використовуючи такі інструменти, як маніпулятивні заголовки, вигадані джерела та викривлення контексту. Ключову роль у механізмах поширення фейків відіграють лайки, репости та координована неавтентична поведінка – створення мереж ботів, які одночасно поширюють однакову інформацію, створюючи ілюзію громадської підтримки або достовірності контенту.

Загалом, у цифрову епоху соціальні мережі виступають не лише середовищем для вільного обміну інформацією, а й потужним інструментом інформаційного впливу, що потребує посиленої уваги з боку держави, суспільства та міжнародної спільноти для вироблення ефективних механізмів протидії дезінформації.

3.2. Технології протидії дезінформації: аналіз поточних ініціатив

У контексті стрімкого розвитку цифрового середовища та наростання масштабів інформаційних загроз держави, міжнародні організації та технологічні компанії дедалі активніше впроваджують комплексні заходи для протидії дезінформації. Особливо актуальним є розвиток технологічних рішень, нормативно-правових механізмів та інституційних підходів, які спрямовані на виявлення, блокування та запобігання поширенню неправдивого контенту.

Дезінформація стала невід’ємною частиною сучасного інформаційного простору через зростаючі загрози інформаційних операцій, гібридної війни та цілеспрямованих заходів інформаційного впливу, які активно використовуються агресором проти українського суспільства, зокрема мешканців тимчасово окупованих територій, а також проти власного населення та міжнародної спільноти. Основною метою цих дій є

маніпулювання свідомістю людей. Для створення ефективної системи протидії дезінформації необхідно глибоко усвідомити її природу та специфіку.

Незважаючи на відсутність чіткого визначення поняття «дезінформація», як ми вже зазначали вище, у чинному законодавстві, в тлумачних словниках цей термін трактується як свідоме поширення неправдивих відомостей з метою введення в оману громадськості, впливу на її думку чи викликання певної реакції [80; 92]. Зокрема, Ю. Синиціна та С. Федоренко визначають дезінформацію як «поширення неправдивої або маніпулятивної інформації з метою впливу на громадську думку» [161, с. 391], а Л. Рудник «підкреслює її цілеспрямованість на досягнення економічної, політичної чи іншої вигоди» [69, с. 50].

Основною складовою поширення дезінформації є досягнення певної мети, яку переслідує суб'єкт, що її створює та транслює. Як правило, першочерговим завданням дезінформації є навмисне введення в оману цільової аудиторії – як окремих осіб, так і широкого загалу. У подальшому зловмисник прагне отримати від цього конкретний результат, зокрема: доступ до персональних даних, вплив на формування суспільної думки (особливо під час виборчих кампаній чи в умовах інформаційної війни), а також здобуття фінансової вигоди чи інших матеріальних або політичних переваг. Ключовою відмінністю дезінформації від звичайної недостовірної інформації є наявність умислу на її створення і поширення. Якщо такий умисел відсутній, мова йде лише про помилкову інформацію [69, с. 50]. З точки зору правового регулювання, дезінформація розглядається у контексті забезпечення інформаційної безпеки держави. Конституція України покладає обов'язок на державу гарантувати інформаційну безпеку (ст. 17), захищати права громадян на достовірну інформацію (ст. 31, 32, 34, 40) [40], а Закон України «Про інформацію» серед основних принципів інформаційних відносин визначає достовірність і повноту інформації [61].

Важливе місце у протидії дезінформації займає Стратегія інформаційної безпеки України, затверджена Указом Президента 28 грудня 2021 року. Вона

окреслює основні виклики, загрози та завдання у сфері інформаційної безпеки, серед яких чільне місце займає боротьба з дезінформацією [76].

Чотири з семи стратегічних цілей Стратегії безпосередньо стосуються протидії дезінформації. Це, по-перше, протидія інформаційним атакам держави-агресора, спрямованим на підрив незалежності України (Стратегічна ціль 1). Наступне – підвищення рівня медіаграмотності та медіакультури суспільства, що сприятиме його стійкості до інформаційних загроз (Стратегічна ціль 3). Третя ціль – захист інформаційних прав громадян, включаючи забезпечення доступу до достовірної інформації та захист персональних даних (Стратегічна ціль 4). Також це інформаційна реінтеграція громадян, які проживають на тимчасово окупованих територіях, повернення їх до загальноукраїнського інформаційного простору (Стратегічна ціль 5) [76].

Збереження приватного життя потребує вдосконалення механізмів захисту, що включає підвищення інформаційної культури громадян, посилення контролю за обробкою персональних даних, а також посилення відповідальності за порушення інформаційної приватності [43, с. 8; 44, с. 31].

В умовах гібридної війни ефективна протидія дезінформації потребує як нормативно-правового, так і організаційного забезпечення. Це включає системний аналіз проявів дезінформації, створення освітніх програм з медіаграмотності, діяльність спеціалізованих органів для своєчасного реагування на інформаційні загрози, а також використання технологій для розпізнавання фальшивого контенту [3, с. 84].

Для ефективної боротьби з дезінформацією в умовах стрімкого розвитку цифрового суспільства, коли поширення будь-якої інформації відбувається протягом кількох хвилин або годин, а технології штучного інтелекту дозволяють створювати реалістичні діпфейки, особливого значення набуває питання захисту користувачів Інтернету та соціальних мереж від потрапляння в інформаційну ізоляцію, відому як «інформаційна бульбашка». Для цього необхідно забезпечити належне правове й організаційне підґрунтя, що

дозволить виявляти та нейтралізовувати деструктивний вплив недостовірної інформації на свідомість людини.

Умова гібридної війни та боротьба за збереження державної незалежності України значно посилює актуальність розробки дієвих норм, методик і інструментів протидії дезінформаційним загрозам. Протидія цьому явищу має бути системною і комплексною, передбачаючи правове закріплення поняття «дезінформація», визначення основних напрямів реагування, аналіз проявів дезінформаційної активності як у ретроспективі, так і в режимі реального часу, а також прогнозування тенденцій її поширення. Серед важливих заходів – оперативне ухвалення рішень, впровадження освітніх програм для підвищення медіаграмотності населення, створення інституцій швидкого реагування на інформаційні загрози.

Одним із головних напрямів у цій сфері є використання алгоритмів штучного інтелекту та машинного навчання для виявлення фейкових новин. Такі системи аналізують великі обсяги інформації, визначають аномалії у мовленні, нетипові шаблони подачі новин або неузгодженість джерел, що дає змогу автоматично позначати підозрілий контент. Наприклад, Facebook, Google та Twitter запровадили власні системи перевірки фактів, що співпрацюють із незалежними організаціями та маркують дезінформацію.

В Україні також розробляються та впроваджуються національні технологічні інструменти, зокрема онлайн-платформи перевірки фактів, чат-боти в Telegram для оперативного виявлення фейків (наприклад, StopFakeBot, PerevirkaBot), інтегровані до медійного простору механізми позначення неправдивих повідомлень. Водночас розробляються автоматизовані панелі моніторингу, які дають змогу відстежувати хвилі фейкових повідомлень у реальному часі, що особливо важливо в умовах війни.

Крім технічних рішень, активно впроваджуються ініціативи з цифрової просвіти, як-от курси з медіаграмотності на платформах Prometheus, EdEra, Coursera, «Дія.Цифрова освіта», які мають на меті сформувати навички критичного мислення та оцінки достовірності інформації. У 2022 році МОН

України розпочало інтеграцію теми цифрової гігієни в шкільні програми як обов'язкової складової громадянської освіти [77, с. 103].

На міжнародному рівні прикладом комплексного підходу може слугувати Кодекс практик проти дезінформації Європейського Союзу, що передбачає добровільні зобов'язання технологічних компаній щодо боротьби з фейками, прозорості реклами, маркування ботів, запобігання монетизації дезінформаційного контенту [32]. Крім того, у межах ініціативи EDMO (European Digital Media Observatory) створено регіональні хаби, які об'єднують журналістів, науковців, фактчекерів і технологічні компанії для реагування на інформаційні загрози [32].

Зміцненню інформаційної безпеки також сприяє міжнародна співпраця. НАТО розвиває програму StratCom, яка поєднує аналіз ворожих комунікаційних наративів із розробкою стратегічних відповідей. ОБСЄ реалізує освітні ініціативи для журналістів і держслужбовців, зосереджені на протидії дезінформації в демократичному суспільстві. Україна бере участь у багатьох з цих програм через Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки [74, с. 11].

Актуальною є також розробка платформ прозорості політичної реклами, які зобов'язують повідомляти користувачів про джерело фінансування політичного контенту в соцмережах. Такі ініціативи вже працюють у ЄС, США, Канаді та країнах Балтії [32].

Інноваційним напрямом стає застосування технології блокчейн для збереження достовірності інформації. Завдяки цифровим «відбиткам» контенту, зафіксованим у блокчейні, можна підтвердити джерело новини, час публікації та уникнути підміни даних – особливо у випадках використання технології deepfake.

Крім того, зростає роль національних кіберагентств у питаннях протидії дезінформації. Уряди створюють спеціалізовані підрозділи, які не лише фіксують інформаційні атаки, а й проводять превентивний аналіз

інформаційних тенденцій, прогнозують нові загрози і координують дії з іншими державами в межах міжнародних кіберальянсів [74, с. 13].

Як справедливо зауважує О.Ю. Горун, протидія інформаційним загрозам потребує зваженого підходу, оскільки втручання у сферу масових комунікацій повинне базуватися на дотриманні балансу між захистом національних інтересів та забезпеченням свободи слова. Будь-які державні рішення у сфері інформаційної політики мають бути не лише юридично обґрунтованими, але й мати суспільну підтримку [14, с. 118].

В умовах повномасштабної гібридної війни, яку російська федерація веде не лише на полі бою, але й в інформаційному просторі, Україна змушена системно реагувати на виклики дезінформаційного характеру. Однією з ключових державних інституцій, що забезпечує відповідну протидію, є Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України (ЦПД).

ЦПД було створено у березні 2021 року відповідно до рішення РНБО України з метою координації діяльності державних органів у сфері інформаційної безпеки, протидії фейкам, маніпуляціям, пропаганді, кібератакам, інформаційним диверсіям і дезінформаційним кампаніям, які ведуться як ззовні, так і всередині країни. Особливий акцент у роботі Центру зроблено на виявленні інформаційних операцій, спрямованих проти національної безпеки та євроатлантичного курсу України [99]. 12 травня 2021 року Президент України Володимир Зеленський підписав Указ №187/2021 «Питання Центру протидії дезінформації», яким затвердив Положення про ЦПД [98].

У той час як українські військові протистоять ворогові на фронті, Центр виконує стратегічну функцію на інформаційному фронті, захищаючи свідомість громадян від деструктивного впливу фейків, маніпуляцій, пропаганди та дезінформаційних кампаній. Особливо актуальною така діяльність є для мешканців тимчасово окупованих територій, які систематично зазнають інформаційного тиску з боку російських медіа. Через оперативний

моніторинг, аналіз та спростування неправдивих повідомлень Центр не лише реагує на загрози, а й формує основу для інформаційної безпеки держави. В умовах воєнного стану його діяльність є ключовою для збереження довіри до державних інституцій, зміцнення стійкості суспільства, а також підтримки міжнародного іміджу України як країни, здатної протистояти масштабній дезінформаційній агресії.

На даний час Центром виявлено 21 801 інформаційну загрозу, що свідчить про його потужну роботу. Разом із тим ЦПД охоплює 14 624 000 меседжів (12.05.25 – 18.05.25) [99].

Варто виокремити основні напрями діяльності ЦПД. Це, перш за все, моніторинг інформаційного простору України та світу для своєчасного виявлення деструктивних інформаційних впливів. Також аналіз дезінформаційних наративів, їх походження, мета та механізми поширення. Це спростування фейкових повідомлень, особливо тих, які стосуються війни, мобілізації, міжнародної підтримки України, внутрішньополітичної ситуації. Інформування населення через офіційний сайт <https://cpd.gov.ua>, Telegram-канал, соціальні мережі Facebook, Instagram, TikTok, YouTube, Twitter. Звісно, що ЦПД співпрацює у сфері стратегічних комунікацій з державними органами, міжнародними партнерами, журналістами та громадським сектором. А також різноманітні освітні ініціативи, спрямовані на підвищення рівня медіаграмотності та інформаційної стійкості громадян, зокрема проєкти з протидії фейкам у соціальних мережах та месенджерах [99].

У структурі Центру функціонують аналітичні підрозділи, які щодня опрацьовують тисячі інформаційних сигналів, виявляючи ворожі інформаційні дії. Команда Центру публікує аналітичні документи, щоденні огляди дезінформації, «спростування фейків дня», словники термінів, а також рекомендації для медіа щодо уникнення поширення маніпуляцій.

Також варто наголосити, що ЦПД є не силовим органом, а координаційно-аналітичним центром, який має консультувати органи виконавчої влади, СБУ, ЗСУ, дипломатичну службу та органи місцевого

самоврядування. Центр активно впроваджує інструменти OSINT-розвідки (open source intelligence) для аналізу відкритих джерел і виявлення джерел походження дезінформації [97].

ЦПД бере участь у розробці державної політики у сфері інформаційної безпеки, готує пропозиції до нормативно-правових актів та стратегічних документів, зокрема до Національної стратегії інформаційної безпеки.

У своїй діяльності Центр протидії дезінформації також координує заходи на рівні міжвідомчих робочих груп, співпрацює з Національною радою з питань телебачення і радіомовлення, Міністерством цифрової трансформації, Держспецзв'язку, СБУ, МЗС, Міноборони, а також зі структурами НАТО та ЄС. Зокрема, підписуються меморандуми про співпрацю у сфері інформаційної гігієни, протидії дезінформації та розбудови стратегічних комунікацій.

Загалом діяльність Центру є прикладом національного механізму інституційного захисту від дезінформації, який має потенціал не лише оперативного реагування, а й стратегічного впливу на інформаційний простір. Робота Центру формує фундамент для створення національної системи інформаційного імунітету, сприяє підвищенню медіакультури, стійкості суспільства до ворожих інформаційних впливів та консолідує зусилля держави, громадянського суспільства та міжнародних партнерів.

Отже, сучасна боротьба з дезінформацією стала одним із пріоритетів не лише національної, а й глобальної безпеки. Успішні приклади країн ЄС та досвід України доводять, що технічні інструменти, такі як штучний інтелект, блокчейн і системи моніторингу контенту, потребують доповнення нормативно-правовим середовищем і критичною масою освіченого, медіаграмотного населення. Без активної участі користувачів цифрового середовища жодні механізми не здатні забезпечити повноцінну протидію фейковим кампаніям. Посилення міжнародної співпраці, розвиток технологій верифікації та прозорості, упровадження стандартів цифрової етики й відповідальності є запорукою побудови стійкої інформаційної екосистеми.

Україна, зі свого боку, не лише адаптується до цих викликів, а й формує власні унікальні інструменти, які можуть слугувати прикладом для інших держав у контексті гібридної війни.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідивши тему кваліфікаційної роботи «Інформаційні війни в сучасних міжнародних відносинах», нами були зроблені наступні висновки:

1. У результаті вивчення понятійного апарату інформаційної війни встановлено, що це складне явище поєднує в собі елементи стратегічного впливу, психологічного тиску, кібердій і маніпуляцій у медіапросторі. Інформаційна війна не обмежується традиційним військовим протистоянням, а спрямована насамперед на трансформацію свідомості, поведінки, цінностей і рішень супротивника шляхом цілеспрямованого інформаційного впливу.

Ключовими характеристиками інформаційної війни є асиметричність, мімікрія, адаптивність, цілеспрямованість і масштабність. Її об'єктами виступають як інформаційна інфраструктура, так і людська свідомість, морально-етичні норми, національні цінності, системи управління. Суб'єкти інформаційного протистояння – це широкий спектр акторів: держави, коаліції, транснаціональні корпорації, терористичні угруповання, ЗМІ, інтернет-спільноти. Інформаційна війна є не лише інструментом геополітичного протистояння, а й ключовою формою впливу в умовах новітніх міжнародних відносин.

2. Засвідчено, що інформаційна війна як явище має глибоке історичне коріння та постійно еволюціонує разом із розвитком суспільства, техніки та форм міждержавної конкуренції. Від ритуальних психологічних практик у первісних суспільствах до вишуканих інформаційно-психологічних операцій XXI століття – засоби інформаційного впливу стали дедалі витонченішими, технологічно досконалішими та небезпечнішими.

На всіх етапах історії інформаційний вплив слугував інструментом підриву морального духу супротивника, формування вигідної картини реальності та досягнення стратегічної переваги без необхідності прямого збройного зіткнення. З початку XXI століття інформаційне протистояння перетворилося на глобальне явище, в якому ключовими стали кіберпростір, цифрові платформи, нейропсихологічні техніки, вплив на підсвідомість та

використання інформаційного шуму як деструктивного фактора. Цифрові технології дозволяють здійснювати безперервні атаки на свідомість, цінності, ідентичність, не залишаючи слідів прямої агресії та дозволяючи агресору залишатися в тіні.

3. Обґрунтовано, що в сучасному глобалізованому світі інформаційна війна перетворилася на постійний елемент міжнародного та внутрішньополітичного протистояння, що охоплює широкий спектр методів – від психологічного тиску до цифрових маніпуляцій. Її суть полягає у цілеспрямованому впливі на свідомість і підсвідомість, системи переконань, цінностей, соціальної поведінки та процесів прийняття рішень у суспільстві. Інформаційна зброя використовується для досягнення стратегічної переваги не шляхом фізичного знищення, а через зміну уявлень про реальність.

Аналіз напрямків і методів ведення сучасних інформаційних війн показав, що особливо небезпечними є приховані, латентні форми впливу – дезінформація, пропаганда, фейкові новини, інформаційні блокади, формування образу ворога, психологічний шок та інші прийоми, які чинять тиск на підсвідомість людини, не залишаючи простору для критичного мислення. При цьому цифрові технології та соціальні мережі значно розширили арсенал таких інструментів, дозволивши впливати на масову свідомість у реальному часі, масштабно і анонімно. Разом із цим варто визнати, що інформаційні технології можуть мати і позитивний потенціал: формувати національну єдність, стимулювати політичну участь, сприяти протидії зовнішній агресії та поширенню демократичних цінностей. Відтак, інформаційна війна є водночас і загрозою, і можливістю – залежно від того, хто і як нею користується.

4. Показано, що деструктивні наслідки інформаційної війни можуть бути не менш серйозними, ніж наслідки збройного конфлікту. Зокрема вони включають підрив державної легітимності, соціальну дезорієнтацію, втрату довіри до інституцій, радикалізацію суспільних настроїв, дестабілізацію політичної ситуації, зниження національної єдності та втрату територій.

Російська інформаційна агресія проти України у 2014–2021 роках яскраво демонструє, як системне використання пропаганди, дезінформації та маніпуляцій може зруйнувати інформаційний простір держави та підірвати її суверенітет.

Водночас інформаційна війна має й позитивний потенціал – за умови її використання в інтересах національної безпеки, формування інформаційної стійкості та просування демократичних цінностей. Так звані «позитивні» інформаційні кампанії можуть сприяти суспільній згуртованості, підвищенню рівня громадянської відповідальності, політичної участі та опору деструктивному впливу ззовні. Такий вплив не базується на маніпуляціях або обмані, а на прозорому, аргументованому інформуванні.

Особливу тривогу викликає відсутність належного міжнародного правового регулювання у сфері інформаційної безпеки, що дозволяє агресорам діяти безкарно в межах глобального інформаційного простору. У зв'язку з цим важливим завданням стає розробка ефективного національного та міжнародного правового механізму запобігання і протидії інформаційним війнам.

5. Зазначено, що аналіз стану інформаційної безпеки в системі міжнародного права засвідчує наявність глибоких концептуальних та правових прогалин у сфері регулювання інформаційних загроз. Попри визнання інформаційного простору ключовим елементом глобальної безпеки, міжнародне право досі не виробило уніфікованого підходу до визначення понять «інформаційна війна» та «інформаційна зброя», що унеможливлює ефективне правове реагування на нові форми гібридної агресії.

Міжнародне інформаційне право перебуває на етапі становлення: воно поєднує норми різних галузей – від прав людини до кібербезпеки – і водночас намагається адаптуватися до стрімкого розвитку цифрових технологій. Наявні міжнародні конвенції (Женевська, Орхуська, Європейська конвенція про кіберзлочинність), директиви ЄС, резолюції ООН і проекти на кшталт Tallinn Manual свідчать про поступове формування нормативного поля, проте цього

поки недостатньо для повноцінного забезпечення інформаційної безпеки в умовах глобалізованого світу.

Сучасні виклики – масові дезінформаційні кампанії, кібератаки, втручання у вибори, маніпулювання свідомістю громадян – вимагають створення нових міжнародно-правових інструментів. Запропоновані в дослідженні напрями вдосконалення, зокрема розробка міжнародної конвенції, трибуналу з питань інформаційної агресії, системи прозорості цифрового контенту, а також визнання терміну «інформаційна зброя» – становлять важливу основу для формування нової архітектури глобальної інформаційної безпеки.

6. Показано, що різке зростання обсягів фейкових новин, маніпулятивних заголовків і координованої неавтентичної поведінки демонструє, що онлайн-платформи не лише віддзеркалюють інформаційну реальність, а й активно її формують.

Сучасні цифрові платформи слугують як каналами вільного поширення ідей, так і полем інформаційної боротьби. Це вимагає від держав, суспільства та міжнародних структур розробки комплексної політики інформаційної безпеки, підвищення рівня цифрової та медіаграмотності, а також впровадження дієвих механізмів виявлення, протидії та запобігання поширенню дезінформації в онлайн-просторі.

Аналіз прикладів використання соціальних мереж у контексті російсько-української інформаційної війни підтверджує, що ці платформи стали ключовим інструментом поширення дезінформації, маніпулятивного контенту та емоційного впливу на громадську думку. російська федерація активно використовує соціальні медіа для створення хаосу в інформаційному середовищі, впровадження викривлених наративів, дискредитації української влади та армії, а також для формування хибного міжнародного іміджу України.

Типовими проявами дезінформації стали фейкові повідомлення про військові дії, сфальсифіковані відео з використанням технології deepfake,

створення фальшивих акаунтів і скоординованої поведінки, а також емоційно забарвлені зображення з вигаданим або спотвореним контекстом. Ці приклади свідчать про багаторівневу інформаційну стратегію, що охоплює як технологічні інструменти, так і ідеологічне наповнення.

У відповідь на інформаційну агресію Україна здійснила низку контрзаходів, зокрема – заборону російських платформ, формування центрів протидії дезінформації, впровадження мовних квот і розвиток національного медійного простору. Ефективна протидія цьому виклику можлива лише за умови комплексного підходу, що поєднує державну політику, технічні рішення, освітні ініціативи та підвищення відповідальності самих користувачів.

7. Обґрунтовано, що в сучасних умовах протидія дезінформації набула статусу одного з ключових напрямів забезпечення інформаційної безпеки держави, особливо в контексті гібридної війни та інтенсивного інформаційного впливу з боку держави-агресора. Аналіз поточних ініціатив свідчить про багатокomпонентний характер цієї діяльності, яка охоплює як нормативно-правові, так і технологічні, освітні та інституційні заходи.

Україна активно впроваджує комплексний підхід до боротьби з дезінформацією, поєднуючи національні стратегії (зокрема Стратегію інформаційної безпеки) з розвитком цифрових інструментів – системами перевірки фактів, ботами для виявлення фейків, моніторинговими панелями. Поряд із цим значна увага приділяється формуванню культури критичного мислення через освітні програми, інтеграцію цифрової гігієни до навчальних курсів, а також підвищення медіаграмотності населення.

Водночас міжнародний досвід (Кодекс практик проти дезінформації ЄС, ініціативи EDMO, програми НАТО та ОБСЄ) демонструє ефективність міжсекторальної взаємодії та добровільних зобов'язань технологічних компаній у протидії фейкам. Технологічні рішення, зокрема на базі штучного інтелекту, машинного навчання, блокчейн-технологій, створюють нові можливості для автоматизованої верифікації інформації, однак потребують

доповнення ефективною нормативно-правовою базою та громадянською активністю.

Формування стійкої системи протидії дезінформації можливе лише за умов комплексного підходу, що об'єднує державні ініціативи, технологічні рішення, міжнародну співпрацю та активну участь суспільства. Україна, адаптуючи світовий досвід і розробляючи власні інструменти, послідовно зміцнює свої спроможності у цій сфері, демонструючи приклад ефективної відповіді на виклики інформаційної війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк В. В. Інформаційна війна в структурі сучасного геополітичного протиборства: нові контексти та інтерпретації. Державне управління: удосконалення та розвиток : електронний журнал. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2021/35.pdf
2. Бабенко Ю. Інформаційна війна зброя масового знищення! *Українська правда*. URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2006/04/20/4399050/>
3. Беляков К. І. Інформаційна гігієна. *Енциклопедія соціогуманітарної інформалогії*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2, С. 84–87.
4. Близняк О. А., Гуменна К. М. Інструменти інформаційної війни росії проти України під час повномасштабного вторгнення 2022–2024 рр. *Політичне життя*. (Лип 2024), 145–149. DOI:<https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.2.19>.
5. Бойченко О. Міжнародна інформаційна безпека: проблеми і перспективи. URL: file:///C:/Users/HP/Downloads/FP_index.htm_2009_3_13.pdf
6. Боротьба із «фейковими новинами». У низці країн діють окремі закони. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29857309.html>
7. «Буря в пустелі»: як завдати нищівного удару ворогу, який переважає за кількістю. URL: <https://www.5.ua/svit/buria-v-pusteli-266226.html>
8. Вестфальський мир заклав актуальні донині принципи міжнародних відносин. *Армія inform*. <https://armyinform.com.ua/2023/10/24/vestfalskyj-myr-zaklav-aktualni-donyni-pryncypy-mizhnarodnyh-vidnosyn/>
9. Вишнівський В. В., Пампуха А. І. Кібербезпека в Україні. Цифрова трансформація кібербезпеки: науково-практична інтернет-конференція, 20 квітня 2022, Державний університет телекомунікацій Навчально-наукового інституту захисту інформації. Київ, 2022. С. 31–33.
10. Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс : монографія / за ред. В. А. Кротюка. Харків : ФОП Федорко М. Ю., 2021. 558 с. (103)

11. Воробйова І. В. Інформаційно-психологічна зброя як самостійний засіб ведення інформаційно-психологічної війни. *Системи озброєння і військова техніка*, 2010. №1. С. 141–144.
12. Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*, 2015. №1. С. 136–141.
13. Горбулін В. П., Додонов О. Г., Ланде Д. В. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання: монографія. Київ: Інтертехнологія, 2009. 164 с.
14. Горун О.Ю. Протидія ворожій медіа-пропаганді в умовах правового режиму військового стану в Україні. *Інформація і право*. 2023. № 1 (44). С. 116–128.
15. Дезінформація : види, інструменти та способи захисту : онлайн-курс.
URL : https://prometheus.org.ua/course/course-v1:Prometheus+DISINFO101+2021_T2
16. Декларація № 995_568 від 15.11.1982 Манільська декларація про мирне вирішення міжнародних спорів. *Закон*. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/159231_159231
17. Декларація № 995_818 від 21.12.1965 Декларація щодо неприпустимості втручання у внутрішні справи держав, про захист їх незалежності та суверенітету, прийнята 21.12.1965 Резолюцією 2131 (XX) на 20-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН. *Закон*. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140358_140358
18. Денисюк Ж. З. Пропаганда та контрпропаганда в контексті стратегій державної інформаційної політики. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2021. Том 32 (71). № 2. С.46–51.
19. Джиджора Є. Теорія змови як пропагандистська модель комунікації (як вишки 5G пов'язані з коронавірусом та «вакцинами Білла Гейтса»). *Діалог: медіа-студії*. 2020. № 26. С.37–51.

20. Добровольська А. Б. Інформаційний простір: проблеми становлення нової якості національного росту. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Вип. 3. Київ : Академперіодика, 2010. С. 61–70. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27329/14-Dobrovolska.pdf?sequence=1>
21. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
22. Дубов Д.В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва : монографія. Київ : НІСД, 2014. 328 с.
23. Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право : монографія / В.М. Брижко та ін. ; за ред. д.е.н., проф., члена-кореспондента АПрН України М. Швеця. Київ : НДЦПІ АПрН України, 2007. 234 с.
24. Європейська конвенція про транскордонне телебачення (ETS N 132). Рада. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_444#Text
25. Жаровська І., Ортинська Н. Інформаційна війна як сучасне глобалізаційне явище. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки» Т. 7, № 2, 2020. С. 56–61.
26. Забара І. М. Міжнародно-правове регулювання співробітництва держав у боротьбі з інформаційною злочинністю. URL: <file:///C:/Users/HP/Downloads/238897-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-547863-1-10-20210814.pdf>
27. Зозуля О. Фейк як інструмент інформаційної війни. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/feyk-yak-instrument-informaciynoyi-viyni.html>
28. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання: монографія / В. П. Горбулін, О. Г. Додонов, Д. В. Ланде. Київ : Інтертехнологія, 2009. 164 с.

29. Калініченко Б. М. Інформаційна війна: чинники ескалації і засоби протидії [Електронний ресурс] / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2020. 294 с.
30. Кіслов Д. В. Інформаційні війни : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 300 с.
31. Кіца М. Особливості та методи виявлення фейкової інформації в українських ЗМІ. Національний університет «Львівська політехніка». 2017. С. 30–35.
32. Кодекс практики щодо дезінформації 2022 року. Формування цифрового майбутнього Європи. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>
33. Конвенція № 995_229 від 23.09.1936 Міжнародна конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру. *Закон*. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/141016_141016
34. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція). *Рада*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text
35. Конвенція про кіберзлочинність. *Рада*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text
36. Конвенція про міжнародний обмін виданнями. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu58k06u?ed=1958_12_05
37. Конвенція про обмін офіційними виданнями і урядовими документами між державами. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU58K05U>
38. Конвенція про розповсюдження несучих програми сигналів, що передаються через супутники. *Рада*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_250#Text

39. Конгресмен США Еліот Енгель закликав до негайного застосування адресних санкцій проти низки українців. URL: <http://ukrainian.voanews.com/content/article/1855124.html>

40. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. *Голос України*. 13.07.1996. № 128.

41. Крикун В., Бауліна Т. Дезінформація як засіб гібридної війни : сутність і наслідки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія*. 2022, Вип. 2. С. 30–33. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ VKNUF_2022_2_7

42. Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / Пер. з англ. Андрія Павлишина. Київ : Дух і Літера, 2018. 560 с.

43. Кушнір І. П. Актуальні питання забезпечення інформаційної приватності у діяльності Державної прикордонної служби України. *Конституційно-правові академічні студії*. 2020. № 1. С. 7–13.

44. Кушнір І. П., Адамчук С. В. Інформаційна приватність як право, закріплене Конституцією України: правові та соціальні аспекти. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 27–31.

45. Лем С. «Фіаско» <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=10376>

46. Марущак А. І. Інформаційне право: доступ до інформації : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : КНТ, 2007. 531 с.

47. Мацегора О. Інформаційна війна в контексті гібридної війни проти України. *Вісник Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2019. № 1 (3), С. 99–106.

48. Міжнародна інформаційна безпека: теорія і практика: підручник / Є. А. Макаренко, М. М. Рижков, М. А. Ожевантаін. Київ : Центрвільноїпреси, 2016. 418 с.

49. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. *Рада*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

50. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. *Рада*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
51. Найкраща зброя Путіна. Як створювався канал Russia Today і хто став його мішенню після блокувань на Заході – розслідування Bloomberg. Forbes. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/naykrashcha-zbroya-putina-yak-stvoryuvavsya-kanal-russia-today-i-khto-stav-yogo-mishennyu-pislya-blokuvan-na-zakhodi-rozsliduvannya-bloomberg-02092022-8067>
52. Олещук П. М. Новітні політичні технології інформаційного впливу: монографія. Київ : Видавець Вадим Карпенко, 2018. 288 с.
53. Офіційний сайт Центру протидії дезінформації. URL : <https://cpd.gov.ua/>
54. Пазюк А. В. Міжнародне інформаційне право: теорія і практика. Монографія. Дніпропетровськ : «Середняк Т. К.», 2015. 447 с.
55. Погрібна В. Л., Герасіна Л. М. Інформаційна війна як каталізатор геополітичних змін. *Enulair*. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11320/1/Pogribna_Gerasina_72-75.pdf.
56. Політична енциклопедія / Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2012. 808 с.
57. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-е вид., доп. і перероб. Київ : Генеза, 2004. 736 с.
58. Полторак В. А., Стадник А. Г. Пропаганда та її місце в процесі ведення інформаційних війн. Основні форми пропагандистського впливу: пряма пропаганда, джінса, пабліситі, пропаганда 2.0. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, 2020, 3 (1) С.126–138.
59. Почепцов Г. (Дез)інформація. Детектор Медіа, Київ : Паливода А. В., 2019. 248 с.
60. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ : Києво-Могилянська акад., 2015. 498 с.

61. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650, ст. 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

62. Про ратифікацію Статуту і Конвенції Міжнародного союзу електрозв'язку. Рада. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/94-%D0%B2%D1%80#Text>

63. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 21 березня 2008 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України». Рада. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377/2008#Text>

64. Про що цього року брехала Росія: фейки, дезінформація та вкиди про російсько-українську війну і як їм протидіяти. URL: <https://suspilne.media/culture/636550-pro-so-cogo-roku-brehala-rosia-fejki-dezinformacia-ta-vkidi-pro-rosijsko-ukrainsku-vijnu-i-ak-im-protidiati/>

65. Проноза І. І. Інформаційна війна: сутність та особливості прояву. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип.61. С.76–84.

66. Путін майже годину висловлював своє бачення життя в Україні: фактчекінг звернення. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/22/stattja/polityka/putin-majzhe-hodynu-vyslovlyuvav-svoje-bachennyazhyttya-ukrayini-faktchekinh-zvernennya>

67. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/881 від 17 квітня 2019 року про Агентство Європейського Союзу з питань мережевої та інформаційної безпеки (ENISA) та про сертифікацію кібербезпеки інформаційно-комунікаційних технологій, а також про скасування Регламенту (ЄС) № 526/2013 (Акт про кібербезпеку). Рада. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_024-19#Text

68. Романюк В., Чуранова О. Україна в інформаційному просторі Росії та Білорусі: основні наративи. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/ukrayina-v-informatsijnomu-prostori-rosiyi-ta-bilorusi-osnovni-naratyvy-i35175>

69. Рудник Л. І. Поширення недостовірної інформації як засіб ведення гібридних війн. *Інформація і право*. 2024. № 4(51), с. 46–54.
70. Саєнко М. І., Савела Є. А., Тополянський Ю. Ю. Міжнародний досвід протидії кіберзлочинності та кібершахрайству. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Випуск 64. 2021. С. 386–391. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.71>
71. Сенченко М. І. Латентна світова інформаційна війна. Київ : ФОП Стебеляк, 2014. 384 с.
72. Синиціна Ю., Федоренко С. Можливості та виклики штучного інтелекту та виявлення дезінформації. *Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 15.03.2024)*. Частина II. С. 391–392.
73. Стадник А.Г. Інформаційна війна як комунікативна технологія впливу на масову свідомість та громадську думку. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2016. № 1. С. 111–115.
74. Стратегічні комунікації для безпекових і державних інституцій : практичний посібник / Л. Компанцева та ін.; за заг. ред. О. Давліканової, Л. Компанцевої]. Київ : ТОВ «ВІСТКА», 2022. 278 с.
75. Стратегічні комунікації ЄС: протидія деструктивним впливам [Текст] : кол. моногр. / за заг. ред. д-ра політ. наук, проф. Н. Карпчук. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 308 с.
76. Стратегія інформаційної безпеки: Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.
77. Таркін В. П. Боротьба у кіберпросторі: інформаційні війни і кібертероризм. *European political and law discourse*. 2021. Volume 8. Issue 4. С.97–105. DOI: 10.46340/eppl.2021.8.4.11.
78. Таркін В. П. Окремі аспекти використання методів інформаційно-психологічної війни під час пандемії Covid-19. *Актуальні проблеми політики*. 2021. №67. С.112-117. DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i67.1160>.

79. Таркін В. П. Особливості інформаційної війни РФ та український спротив. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип.71. С.204-210. DOI <https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.28>
80. Тлумачний словник української мови. URL: <http://surl.li/eebxjb>. (159)
81. Фейки Кремля про Україну: в хід пішли «фейкові фактчекінги». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-feyky-kremlya/32942386.html>
82. Фейки як інструмент впливу на вибори: аналітична доповідь / Дубов Д. В., Корецька І. О., Баровська А. В. та ін. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень: центр безпекових досліджень. Школа політичної аналітики НАУКМА, 2020
83. Феськов І. В. Основні методи ведення гібридної війни в сучасному інформаційному суспільстві. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. С. 66–76. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/622a115c-5b8a-4cd3-8bf9-a87c614b3e66/content>
84. Фурашев В. Питання законодавчого визначення понятійно-категоріального апарату у сфері інформаційної безпеки. *Інформація і право*. № 1(4)/ 2012. С. 46 – 55. <https://ippi.org.ua/sites/default/files/12fvmsib.pdf>
85. Центру контент-аналізу. URL : <https://ukrcontent.com/>
86. Шлапаченко В. М. Дезінформація як спосіб інформаційно-психологічного впливу. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2013. № 2(12). С. 78–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iblsd_2013_2_15
87. Шпиґа П.С., Рудник Р.М. Основні технології та закономірності інформаційної війни. *Проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 8. С. 326-339.
88. Шпилик С. Інформаційна війна, пропаганда та PR: такі схожі й такі різні. *Галицький економічний вісник*. 2014. Том 47. № 4. С. 178–188.
89. ЮНЕСКО на досвіді України оновлює рекомендації щодо управління цифровими платформами в умовах війни. URL: <https://detector.media/infospace/article/232032/2024-09-11-yunesko-na-dosvidi->

[ukrainy-onovlyuie-rekomendatsii-shchodo-upravlinnya-tsyfrovymy-platformamy-v-umovakh-viyny/](#)

90. James H. Fetzer. Information: Does it Have To Be True? Minds and Machines. 2004. 14(2), P. 223–229. URL: file:///C:/Users/%D0%9A%D1%81%D1%8E%D1%88%D0%B0/Downloads/Information_Does_it_Have_To_Be_True.pdf

91. NIS2: Директива ЄС, що змінює правила кібербезпеки – чому Україна бере її на озброєння? *Кібербез*. URL: <https://cybersec.net.ua/statti/833-nis2-dyrektyva-yes-shcho-zminiue-pravyla-kiberbezpeky-chomu-ukraina-bere-ii-na-ozbroiennia.html>

92. Slovnyk.Me. URL: <http://surl.li/aelowd>.

93. Sun T. The art of war: the oldest military treatise in the world. Project Gutenberg : веб-сайт. URL: <https://www.gutenberg.org/files/132/132-h/132-h.htm>

94. Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare. URL: <https://www.onlinelibrary.iuhl.org/wp-content/uploads/2021/05/2017-Tallinn-Manual-2.0.pdf>

95. The European Cybercrime Centre (EC3 or EC³). URL: <https://www.ema.com.ua/about/international-cooperation/ec3/>

96. Understanding Cybercrime: A Guide for Developing Countries. URL: https://www.itu.int/ITU-D/cyb/cybersecurity/docs/ITU_Guide_A5_12072011.pdf

97. Розвідка з відкритих джерел (Open-source intelligence – OSINT). URL: <https://www.maxzosim.com/rozvidka-z-vidkritikh-dzherel-osint/>

98. Указ Президента України «Питання Центру протидії дезінформації». Рада. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/2021#Text>

99. Центр протидії дезінформації. URL: <https://cpd.gov.ua/>

